

MOBBAR ÄVEN SMÅ BARN?

Maria Stoor-Grenner | Laura Kirves

MOBBAR ÄVEN SMÅ BARN?

Maria Stoor-Grenner | Laura Kirves

Utgivare:

Folkhälsan

Paasikivigatan 4

00250 Helsingfors

www.folkhalsan.fi

Mannerheims Barnskyddsförbund

Andra linjen 17

00530 Helsingfors

www.mll.fi

Tack till

Styrgruppen för projektet mobbningsförebyggande arbete bland barn före skolåldern:

socialråd Martti Lähteinen, Social- och hälsovårdsministeriet; specialforskare, PeD Liisa Heinämäki, THL, Jyväskyläs områdesenhet; docent, FD Maili Pörhölä, Jyväskyläs universitet; utbildningsråd Kristiina Laitinen, Utbildningsstyrelsen; lektor, FD Märta Sandvik, Enheten för barnpedagogik, Åbo Akademi; generalsekreterare Mirjam Kalland, MBF; programchef Marie Rautava, MBF; avdelningschef Gun Andersson, Folkhälsan.

Ombrytning: Christian Willför/ADD

Foto: iStockphoto

Tryck: Fram

ISBN 978-952-5641-28-8

 folkhälsan

MANNERHEIMIN
LASTENSUOJELULIITTO

Sammandrag

Under åren 2009–2010 utför Folkhälsan och Mannerheims Barnskyddsförbund projektet: *Mobbningsförebyggande arbete bland barn före skolåldern*, som finansieras och övervakas av Social- och hälsovårdsministeriet. En av projektets målsättningar är att skapa en bild av hur mobbning som fenomen ser ut bland barn före skolåldern. Till denna rapport gjordes en kvalitativ utredning om mobbning bland barn i finländska daghem. För utredningen utfördes intervjuer med 3–6-åriga barn (61 st.), föräldrar (24 st.) och anställda (29 st.) från fyra svenska och fyra finska daghem. Dessutom observerades olika gruppsituationer i daghemmen. I rapporten ingår även en sammanställning av inhemsk och internationell forskning och litteratur som gjorts om mobbning bland barn i denna ålder.

Det finns relativt lite forskning om mobbning bland barn före skolåldern. I Finland finns det endast några pro gradu-avhandlingar om detta ämne. Internationell forskning finns till en viss del. Den visar att mobbning även förekommer bland små barn och att de beteenden som förekommer mycket liknar de beteenden som förekommer inom mobbning i skolan. På basis av det material som insamlades under projektets gång förekommer det mobbning även på finländska daghem. De beteenden som förekommer bland barnen var fysisk, psykisk och verbal mobbning. En vanligt förekommande form av mobbning är att bli utesluten ur leken och/eller kamratgruppen. Utredningen visar även att daghemmets personal inte har tillräckligt med kunskap för att känna igen mobbning eller redskap för att ingripa mobbning. Föräldrarna önskar mera diskussioner om ämnet med daghemspersonalen.

Slutsatser som kan dras är att det är viktigt att inleda det mobbningsförebyggande arbete i ett så tidigt skede som möjligt. Rötterna till mobbning finns redan i daghemsåldern och därför är det viktigt att bryta destruktiva mönster så snabbt som möjligt samt förebygga mobbning så att mobbning inte uppstår. Detta förutsätter medvetenhet om mobbning samt kunskap i hur man ingriper i samt förebygger mobbning. Centrala element i det mobbningsförebyggande arbetet är att stärka barns sociala och emotionella färdigheter samt stöda dem i att upprätthålla jämlika och positiva kamratrelationer i gruppen. Pedagogens uppgift är att vara lyhörd och följa med hur barnen har det i gruppen och se till att alla barn tas emot av de andra i gruppen och får en roll i leken. En plan för hur man ingriper i och förebygger mobbning borde tas med som en del av kommunernas och daghemsenheterernas planer för småbarnsfostran.

Tiivistelmä

Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan toteuttavat sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamaa *Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa* -hanketta vuosina 2009–2010. Hankkeen yksi tavoitteista on luoda käsitys siitä, millainen ilmiö kiusaaminen alle kouluikäisten lasten parissa on. Tätä julkaisua varten tehtiin laadullinen selvitys siitä, miten kiusaaminen näyttäytyy suomalaisessa päivähoitossa. Aineisto kerättiin neljästä suomenkielisestä ja neljästä ruotsinkielisestä päiväkodista, joissa haastateltiin 3–6-vuotiaita lapsia (61 kpl), lasten vanhempia (24 kpl) sekä päiväkodin työntekijöitä (29 kpl) sekä havainnointiin lasten ryhmätilanteita. Lisäksi luotiin kuva kotimaisesta ja kansainvälisestä alle kouluikäisten lasten kiusaamista koskevasta tutkimuksesta ja kirjallisuudesta.

Kiusaamisesta alle kouluikäisten lasten parissa on olemassa hyvin vähän kirjallisuutta ja tutkimustietoa. Suomessa aiheesta on olemassa muutama opinnäytetyö. Kansainvälisesti aihetta on tutkittu jonkin verran. Olemassa olevan tutkimustiedon mukaan kiusaamista esiintyy alle kouluikäisten lasten parissa ja kiusaamisen muodot näyttävät olevan melko samanlaiset kuin koulukiusaamisessa. Myös tässä selvityksessä kerätyn aineiston mukaan kiusaamista esiintyy myös suomalaisissa päiväkodeissa. Kiusaaminen oli fyysisistä, sanallista ja psyykkistä kiusaamista. Yleinen kiusaamisen muoto on ryhmästä ja/tai leikeistä poissulkeminen. Selvitys osoitti myös, että päiväkodin työntekijöillä ei ole riittävästi tietoa tunnistaa kiusaaminen eikä keinoja puuttua siihen. Vanhemmat toivovat enemmän keskustelua aiheesta päiväkodin henkilökunnan kanssa.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että kiusaamisen ehkäiseminen on hyvä aloittaa mahdollisimman varhain. Kiusaamisen juuret löytyvät jo pienten lasten parista ja on tärkeää katkaista kiusaamisen kierre mahdollisimman varhain sekä ehkäistä sen syntymistä. Se edellyttää tietoisuutta kiusaamisesta sekä tietoa kiusaamisen ehkäisyn keinoista. Keskeisiä tekijöitä ovat lasten vuorovaikutustaitojen ja empatiakyvyn vahvistaminen ja olennaista on tukea lasten myönteisiä vertaissuhteita ja ryhmässä toimimisen taitoja. Päiväkodin työntekijän tehtävä on havainnoida tarkasti ja sensitiivisesti lapsiryhmäänsä ja huolehtia siitä, että jokainen lapsi pääsee ryhmän toimintaan ja leikkiryhmiin mukaan. Kiusaamiseen puuttumisen ja sen ehkäisyn suunnitelma tulisi ottaa osaksi kuntien ja yksikköjen varhaiskasvatuksen suunnitelmaa.

Abstract

In 2009–2010 Mannerheim League for Child Welfare and Folkhälsan carry out the project *Prevention of Bullying among Children before School Age*, financed by the Ministry of Social Affairs and Health. One of the project's goals is to create an understanding of what kind of appearance bullying before school age has. A qualitative study about how bullying appears in Finnish day-care centres was made for this publication. The material was gathered from four Finnish speaking and four Swedish speaking day-care centres, where 3–6-year old children (61 pers.), children's parents (24 pers.) and day-care centre's employees (29 pers.) were interviewed. Children in different group situations were also observed. In addition, a summary of domestic and international research and literature previously made about bullying among children in this age group is included in the publication.

There is a very limited amount of literature and research information about bullying among children before school age. In Finland only a few thesis about the subject exists. Internationally the subject has been researched to some extent. According to the existing research information, the appearance of bullying among children before school age and the forms of bullying, seem to be quite similar to bullying at school. According to material gathered in this study bullying occurs also in Finnish day-care centres. The bullying is physical, verbal and psychological. A common way of bullying is exclusion from a group and/or a game. The research also indicated that the day-care employees do not have enough knowledge to recognise bullying or resources to intervene with it. Parents wish more discussions about the subject together with the day-care centre's employees.

A conclusion that can be drawn is that it is good to begin bullying prevention as early as possible. The roots of bullying are found already among small children, and it is important to break the destructive spiral of bullying as early as possibly, as well as to prevent its generation. This demands awareness about bullying and knowledge about means of preventing bullying. Central factors in bullying prevention work are interaction skills with children and strengthening of empathy ability. It is essential to support children's positive and equal relations as well as skills in functioning in groups. The task of the day-care centre's employee is to carefully and sensitively observe the group of children and ensure that every child is allowed by the others to join in the group's activities and games. A plan of how to interfere with and prevent bullying should be part of the municipalities and the day-care unit's plans for Early Childhood Education and Care.

Förord

Hösten 2007 bad jag tillsammans med dåvarande undervisningsministern Sari Sarkomaa att nätverket för tidigt ingripande (Varpu-nätverket) skulle ta sig an frågor kring mobbningsförebyggande ur ett förvaltningsområdesöverskridande perspektiv. Nätverket ordnade en expert- och forskarträff kring mobbningsförebyggande och under mötet utkristalliserades tanken att det vid sidan av det mobbningsförebyggande arbetet i skolorna – som utvecklats bra – är nödvändigt att sätta sig in i mobbningsproblematiken bland barn före skolåldern.

Mannerheims barnskyddsförbund och Folkhälsan tog genast tag i saken och på det sättet inleddes projektet Mobbningsförebyggande arbete bland barn före skolåldern, som finansieras av Social- och hälsovårdsministeriet.

Det är mycket viktigt och också motiverat att man ingriper i mobbningsfrågorna redan bland barn före skolåldern. Det här ämnet har ändå inte lyfts upp till diskussion tidigare. Kanske har vi tänkt att små dagisbarn inte kan mobba varandra på riktigt. Det material – intervjuer och observationer – som har samlats in för den här publikationen berättar om något helt annat. Redan treåringar känner mycket väl igen mobbningen som fenomen i sin närmiljö och de kan också beskriva mobbningens olika uttrycksformer.

Det som är värdefullt i utredningsarbetet är att perspektivet så starkt är barnens, vid sidan av att höra de vuxnas, dvs. föräldrarnas och personalens, synpunkter. Utredningen visar att de vuxna som jobbar med barn inte har tillräcklig kunskap om mobbningen som fenomen. De anställda har ofta en bild av mobbningen, men känner sig många gånger oförmögna att ingripa i eller förebygga mobbning.

Ett effektivt mobbningsförebyggande arbete kan ha en betydande effekt på barnens välmående såväl inom småbarnsfostran som senare i skolan. Det väsentliga i det mobbningsförebyggande arbetet är att träna sociala färdigheter och kommunikationsförmåga så tidigt som möjligt. Vuxna har en viktig uppgift i att lära barnen dessa färdigheter och hjälpa dem att bli del av gruppen och upprätthålla vänskapsrelationer. En trygg och varm relation till en vuxen och en bra atmosfär skapar förutsättningar för uppkomsten av vänskapsrelationer. Ömsesidiga och jämlika vänskapsrelationer skyddar barnen från många negativa saker, t.ex. mobbning. Om ett barn har utvecklat goda sociala färdigheter och empatiförmåga har det positiv effekt på barnets välmående och också på skolgången och senare t.o.m. på arbetslivet.

Vi vuxna kan fungera som förebilder och genom vår egen växelverkan förmedla sådana värden till barnen som senare hjälper barnen att lära sig att respektera andra människor och leva enligt de värden och seder som är viktiga för att hela samhället ska må bra. Det är viktigt att alla vi vuxna kommer ihåg betydelsen av moralisk och etisk fostran.

Jag ser det som önskvärt att systematiskt mobbningsförebyggande arbete tas in som en del av den nationella planen för småbarnsfostran. På det sättet kan vi få varje dagvårdsenhet att göra en egen plan för att förebygga och ingripa i mobbning som en del av sina planer för småbarnsfostran. Det är viktigt att trygga att det mobbningsförebyggande arbetet och stödet för barnens kommunikationsfärdigheter framskrider konsekvent i hela landet. På det sättet kan vi konkret förbättra många barns livskvalitet och göra dem bättre rustade för skolgången. Detta har effekter längre fram i livet.

Omsorgsminister Paula Risikko

Innehåll

Inledning	1
DEL I – MOBBNING SOM FENOMEN.....	4
1. Vad är mobbning?	4
2. Litteraturoversikt om mobbning bland barn före skolåldern.....	7
DEL II – MOBBNING BLAND SMÅ BARN	
– Projektets utredning om mobbning i finländska daghem12	
1. Vad är mobbning enligt de olika parterna?.....	13
2. Mobbing eller inte?	19
3. Olika former av mobbning som förekom i daghemmen	20
4. När och var förekommer mobbning?	23
5. Mobbing och relationer till andra i gruppen.....	23
<i>Avvisade barn</i>	24
<i>Den negativa växelverkans onda cirkel</i>	29
<i>Skillnader mellan vänskapsrelationer och relationer till andra i gruppen</i>	30
<i>Barn som betar sig aggressivt</i>	32
6. Mobbing i leksituationer	36
7. Könsskillnader i mobbing	39
8. Att ingripa i och utreda mobbningsituationer.....	41
<i>Vad gör barnen om någon mobbar eller är elak?</i>	41
<i>Hur reds bråk och konflikter ut enligt barn och personal</i>	42
9. Sammanfattning av materialet	43
DEL III – KAN MOBBNING FÖREBYGGAS?	46
1. Umgänges- och moralfostran	47
2. Fostringsgemenskap	48
3. Att stärka barnens delaktighet	49
4. Den vuxnas engagemang i barngruppen.....	50
5. Att stöda kamratrelationer	52
6. Att stöda social och emotionell kompetens	52
7. Att lära sig bemästra aggressivt beteende	54
8. Att arbeta för ett mera jämställt daghem	55
9. Ledarskap och utbildning	55
10. Planer för småbarnsfostran.....	56

Inledning

Den här rapporten är en del av projektet Mobbningsförebyggande arbete bland barn före skolåldern, som genomförs av Folkhälsan och Mannerheims Barnskyddsförbund åren 2009–2010. Projektet finansieras och övervakas av Social- och hälsovårdsministeriet. Projektet har sitt ursprung i det samarbete kring mobbningsförebyggande arbete i skolor som har skett inom det s.k. Varpu-nätverket (nätverk för tidigt ingripande), som koordineras av Social- och hälsovårdsministeriet. Nätverkets sekretariat och styrgruppen för Skolfredsprogrammet, som koordineras av Mannerheims Barnskyddsförbund, ordnade ett forskarmöte våren 2008. Vid forskarmötet kom man fram till att det mobbningsförebyggande arbetet borde inledas redan i daghemmen.

Under de senaste åren har det i Finland fästs särskilt intresse vid att ingripa i och förebygga mobbning i skolor. De senaste forskningsrönen visar att mobbningen har minskat i de skolor där man konsekvent ingriper i mobbning och förebygger mobbning genom att på olika sätt träna barnens sociala färdigheter (www.kivakoulu.fi, 2009). Det är alltså möjligt att minska mobbning genom långsiktigt och konsekvent arbete, där man fäster uppmärksamhet inte bara vid att ingripa utan också vid att förebygga mobbning.

Mobbning påverkar barnets uppväxt och utveckling på ett genomgripande sätt. Det är viktigt att förebygga mobbning eftersom undersökningar visar att mobbning har allvarliga och långtgående följder. Mobbning påverkar förutom offret och mobbaren även övriga barn i en grupp där mobbning förekommer, eftersom klimatet i gruppen blir otrött. Om man inte ingriper i mobbning äventyrar man barnets psykiska och fysiska välbefinnande. (Eriksson, Lindberg, Flygare & Daneback 2002.) Barn som har blivit mobbade har visat sig lida av ångest och depression och har ibland också självdestruktiva tankar (se t.ex. Pörhölä 2008). Bl.a. Sourander et al. (2009) anser att barn som mobbar löper en större risk för att begå brott senare i livet. Mobbare har även en tendens att fortsätta mobbandet som vuxna, ifall ingen ingriper i det negativa beteendet. Enligt Pepler, Craig, Connolly och Hendersson (2005) och Pörhölä (2009) kan mobbning orsaka svårigheter i mänskliga relationer för både mobbare och mobbningsoffer senare i livet.

Målet med projektet Mobbningsförebyggande arbete bland barn före skolåldern är att utveckla mobbningsförebyggande arbete och tidigt ingripande i mobbningsituationer bland barn före skolåldern. Inom projektet utarbetar vi en handbok och ordnar också utbildning kring att förebygga, känna igen och ingripa i mobbning. Handboken och utbildningen riktar sig till personal inom dagvård samt barn- och klubbverksamhet som upprätthålls av kommuner, organisationer och församlingar. Målet är att också främja föräldrars färdigheter att känna igen och förebygga mobbning. Tanken är att den handbok som utarbetas inom projektet fungerar som ett stödmaterial i den praktiska verksamheten och ger råd i hur man förebygger och ingriper i mobbningsituationer. Handboken fungerar även som ett hjälpmedel när enheter utformar sina egna planer för mobbningsförebyggande arbete.

Lagen om grundläggande utbildning (628/1998, 29§) och den riksomfattande läroplanen för den grundläggande utbildningen förutsätter att skolorna utarbetar en plan för att före-

bygga mobbning och ingripa i mobbningssituationer. Förskoleundervisning omfattas av lagen om grundläggande utbildning, och därför borde en sådan plan också utarbetas inom förskolorna även om den inte särskilt nämns i grunderna för den riksomfattande läroplanen för förskoleutbildning. I Grunderna för planen för småbarnsfostran (2005) nämns inte mobbningsförebyggande arbete. Där betonas ändå trygga människorelationer, en tryggad uppväxt och utveckling samt att det är viktigt främja personligt välbefinnande och stärka beteendemönster och tillvägagångssätt där man tar andra människor i beaktande. Målet med småbarnspedagogiken är ett välmående barn. Det förutsätter att de som arbetar med barnen är lyhörda för barnets känslor och har förmåga att skapa en bra atmosfär i gruppen, så att barnen kan känna sig delaktiga. (Grunderna för planen för småbarnsfostran 2005). Handboken för säkerhetsplanering inom dagvård (2008) tar inte upp mobbning, men mobbning nämns i bilagan om krisplaner i störningssituationer. Där betecknas mobbning av ett barn som en krissituation som verksamhetsenheten kan vara tvungen att ingripa i.

Åtta samarbetsdagem deltog i projektet. Projektets planerare intervjuade 3–6-åriga barn, föräldrar och anställda i dessa daghem. Hälften av daghemmen var finskspråkiga och hälften svenskspråkiga. Intervjuerna transkriberades. Den intervjustruktur som har använts i utredningen baserar sig på en intervjustruktur som har använts vid Åbo universitet i ett forskningsprojekt kring hur småbarns sociala relationer utvecklas. Intervjustrukturen omarbetades och testades före de egentliga intervjuerna. Dessutom observerade och dokumenterade planerarna gruppsituationer i dessa daghem. För utredningen intervjuades 61 barn, 24 föräldrar och 29 anställda på daghemmen. Observationstillfällena blev sammanlagt 29 stycken. De kommuner där de deltagande daghemmen finns gav forskningstillstånd innan undersökningen gjordes. Föräldrarna till de intervjuade barnen har gett sin skriftliga tillåtelse till att barnen fick delta i utredningen. De namn på barnen som används i den här rapporten är fingerade.

Avsikten med intervjuerna och iakttagelserna var att utreda hur mobbning som företeelse uppfattas ur barnens, föräldrarnas och pedagogernas synvinkel. Med hjälp av intervju- och observationsmaterialet beskrevs fenomenet kvalitativt ur de olika aktörernas synvinkel. Mobbning definierades inte på förhand i utredningen, utan definitionen söktes via intervjuerna. Målet var inte heller att utreda hur vanlig mobbning är, utan att beskriva fenomenet. Ur intervju- och observationsmaterialet lyfter vi fram fall (case) som är förknippade med mobbning. Genom att belysa ett fall med hjälp av flera olika intervjuer, t.ex. en intervju med en förälder och en med ett barn, eller intervjuer med flera barn i samma grupp, kan vi ge en bättre helhetsbild av fallet. Dessa fall (case) blev sammanlagt tolv, och vi gick i genom dem under Folkhälsans och Mannerheims Barnskyddsförbunds gemensamma workshop. Dessutom använder vi exempel från intervjuerna i rapporten.

Denna publikation innehåller en litteraturoversikt av den forskning som sedan tidigare gjorts om mobbning bland barn före skolåldern samt resultat från projektets daghemsutredning. Litteraturoversikten innefattar både inhemsk och utländsk litteratur, som vi har haft som grund då vi har kartlagt hur mobbning har beskrivits som fenomen och de faktorer som kan anses vara förknippade med mobbningssituationer. Den forskningskunskap och teori som samlats in i litteraturoversikten speglas mot och belyses med exempel från det insamlade daghemsmaterialet.

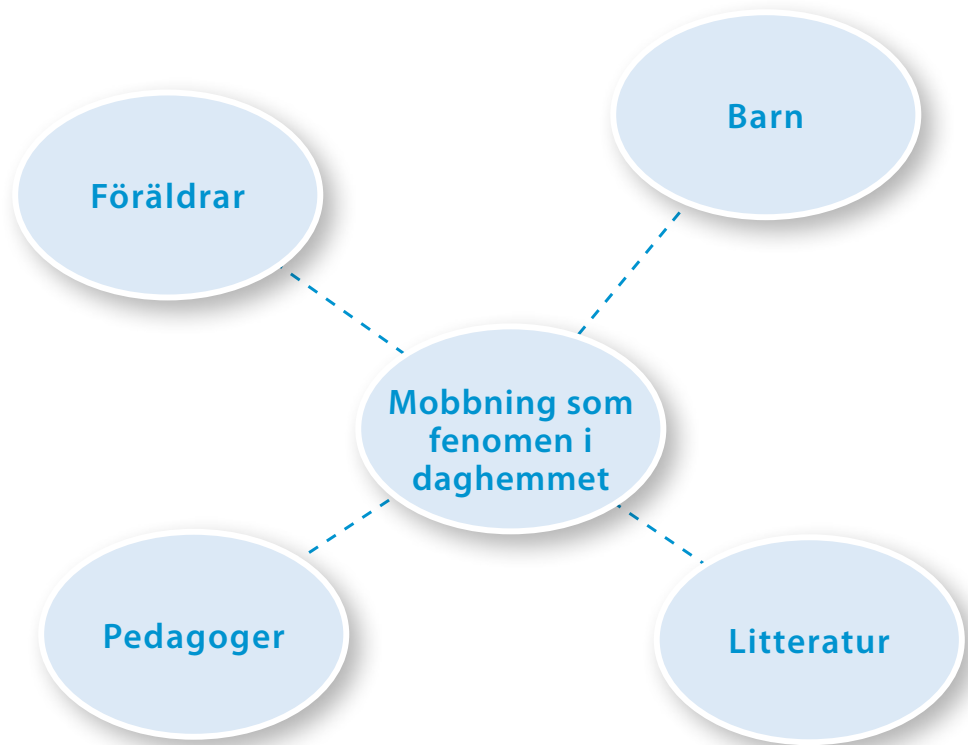

Bild 1. Beskrivning av fenomenet mobbning ur olika synvinklar i projektet Mobbningsförebyggande arbete bland barn före skolåldern

Denna publikation är indelad i tre delar. I den första delen finns bakgrundsteori om mobbning som företeelse samt en litteraturöversikt om mobbning bland barn före skolåldern. I del två presenteras det material som samlades in under projektet. Där presenteras de olika parternas syn på mobbning, hurdan mobbning är och var den sker, könsskillnader samt hur personalen ingriper i mobbning i de daghem som deltog i projektet. Dessutom lyfter vi fram andra faktorer som framträdde tydligt i materialet, t.ex. vilken betydelse relationerna till jämnåriga har, barn som betar sig aggressivt och lekens betydelse. Materialet reflekteras mot den teoretiska referensramen. I den tredje delen presenteras slutsatser om tillvägagångssätt som förebygger mobbning samt diskussion. Rapporten publiceras på både svenska och finska. Rapporten riktar sig till anställda och studerande inom barnomsorg samt till personer som arbetar i planerings- och ledningsuppgifter inom småbarnsfostern.

DEL I – MOBBNING SOM FENOMEN

Syftet med denna del är att ge läsaren en uppfattning om hur forskningen internationellt och nationellt ser på fenomenet mobbning. Här beskrivs hur mobbning kan se ut bland barn i skolan och bland små barn.

1. Vad är mobbning?

Inom forskningen om mobbning bland skolbarn har det sedan slutet på 1960-talet gjorts försök att kartlägga och beskriva vad mobbning är. Mer systematisk forskning började bedrivas i början på 1970-talet i bl.a. Finland, Norge och Sverige. En av pionjärerna inom mobbningsforskningen är Dan Olweus från Sverige. Hans empiriska dokumentation om mobbning i skolan har legat som grund för ett flertal andra forskares arbete kring mobbning. (Eriksson et al. 2002.)

De flesta forskare delar in mobbning i indirekt och direkt mobbning (Salmivalli 1998). I litteraturen används även begreppen indirekt och direkt aggression. Direkt mobbning karaktäriseras av direkta påhopp som att sparka, slå, ta offrets saker, hota och kalla personen vid fula namn. Indirekt mobbning handlar om ryktesspridning, att ljuga, att prata bakom ryggen på någon och att medvetet utesluta någon ur gruppen. Indirekt mobbning kallas även ibland för relationell eller social aggression. Som namnet åsyftar utförs mobbningen i syfte att förstöra andras kamratrelationer. Offret blir då med tiden isolerat och uteslutet ur gemenskapen. (Crick, Casas & Ku 1999.) Enligt Höistad (2005) kan mobbningsbeteenden indelas i fysisk, psykisk och verbal mobbning. Vid psykisk mobbning behandlar man till exempel offret som luft eller vänder ryggen mot offret då han/hon närmar sig, man svarar inte när offret talar eller utesluter denna ur gruppen på något annat sätt. Fysisk mobbning kan bl.a. vara fysiskt våld eller att ha sönder eller gömma någons saker. Med verbal mobbning avses att skälla på någon, sprida rykten, retas, kalla någon för fula namn och skämta på någons bekostnad.

Mobbningsforskningen har främst fokuserat antingen på individen eller på makt och växelverkan. Bland annat Fors (1993) och Björk (1995) betonar att mobbning handlar om makt. De har fokuserat speciellt på begreppen makt och kontroll i sina studier av mobbningssituationen mellan mobbare och mobbningsoffer. Fors anser att mobbning handlar om en förändring i en relativt jämbördig relation som med tiden blir allt mera fientlig och ojämbördig. Ju längre mobbningen pågår desto mindre handlingsutrymme får offret.

Christina Salmivalli (1998) har i sin forskning närmat sig mobbningen ur ett gruppdynamiskt perspektiv. Mobbningen är inte enbart ett problem mellan den mobbade och mobbaren. Salmivalli anser att alla elever har olika roller i mobbningsprocessen. När det gäller rollfördelningen är det inte fråga om personlighetsdrag eller permanenta egenskaper. Rollerna uppstår i förhållande till förväntningar och behov hos de övriga medlemmarna i gruppen. En person kan utan egen vilja hamna i en viss roll. Ett barn kan lätt i grupp uppmuntra mobbaren utan att själv vara medveten om det. Det har visat sig att rollerna även verkar vara relativt bestående. Förutom rollerna som offer och mobbare finns det

enligt Salmivalli även roller som medlöpare, förstärkare, försvarare och utomstående. En medlöpare deltar i mobbningen och stöder och hjälper mobbaren. Förstärkaren eller förstärkarna är de som ger mobbaren positiv respons och upprätthåller mobbningen genom att t.ex. skratta eller se på. Försvararen ställer sig på mobboffrets sida och försöker aktivt få slut på mobbningen. Den som har rollen som utomstående vill inte blanda sig i mobbningen. Det har konstaterats att även om barn på individnivå vet att mobbning är fel ingriper de inte nödvändigtvis i det och fungerar enligt gruppens inofficiella normer, vilket kan upprätthålla mobbningen.

Även om alla mobbningsituationer är olika har forskning visat att det finns vissa allmänna drag i mobbning (Eriksson et al. 2002). Ett av dessa drag är att mobbning är vanligare i de lägre årskurserna än i de högre. (se t.ex. Nordhagen, Nielsen, Stigum & Köhler 2005). Det har konstaterats att det finns skillnader mellan könen; till exempel sättet att uttrycka aggression är olika mellan flickor och pojkar (Björkqvist et al. 1992). Skolans storlek och om den är belägen i en stad eller på landsbygden har inte visat sig ha så stor betydelse för förekomsten av mobbning (Stakes 2008). Däremot kan klassens storlek ha betydelse för förekomsten av mobbning (Whitney & Smith 1993).

Olika angreppssätt och vetenskapliga discipliner beskriver och förstår fenomenet på olika sätt beroende på tyngdpunktsområdet. Det har även visat sig att mobbning som fenomen upplevs olika mellan olika individer. Mobbningen kan börja med små saker som för de inblandade inte alltid är så lätta att beskriva. Enligt Björkqvist (1996) får den mobbade med tiden ett allt lägre människovärde i gruppen och småningom kan en del t.o.m. anse att den mobbade har sig själv att skylla för den negativa behandling han/hon utsätts för. Eftersom mobbning enligt Björkqvist är kollektiv till sin natur, känner de enskilda personerna inte att de bär ansvar för mobbningen. Personer som bevittnar mobbning undviker även ofta att ta ställning, vilket kan härledas till rädsla för att även de kommer att utsättas för samma behandling.

Definitioner av mobbning

För att kunna ingripa i mobbning är det viktigt att alla som arbetar med barn har kunskap om vad mobbning är. Forskare som bl.a. Aho (1997), Monks, Smith & Swettenham (2003), Vaillancourt, McDougal, Hymel, Krygsman, Miller, Stiver & Davis (2008) lyfter fram vikten av att klargöra hur olika parter ser på mobbning som fenomen. På daghem och i klubbverksamhet är det därför viktigt att klargöra hur pedagoger, föräldrar och barn förstår begreppet mobbning.

Enligt Eriksson et al. (2002) saknas det en gemensam internationell terminologi för mobbning. På svenska används ordet "mobbning". På finska används bland annat termerna "kiusaaminen", "koulukiusaaminen", "väkivalta" och "kouluväkivalta" (Salmivalli, 1998). På engelska används t.ex. termer som "bullying" och "harassment" (Eriksson et al. 2002). Internationell forskning som utrett förekomsten av mobbning bland barn före skolåldern har både använt sig av termen "bullying" (Alsaker & Valkanover 2001) men även "unjustified aggression" (Monks, Ruiz, & Val 2002). I Sverige har termen "kränkande behandling" många gånger kommit att användas parallellt med mobbning.

Heinemann (1972) var en av de första i Sverige att uppmärksamma gruppvåld bland elever. Heinemann kallade detta fenomen för ”mobbing” och lånade ursprungligen begreppet från den svenska översättningen av Konrad Lorenz (1963) forskning kring aggression och grupp beteende bland djur. Heinemann ser på mobbning som ett gruppfenomen där några få personer utför våldet medan ett flertal åskådare bidrar till att en upptrappning av våldet sker. Även Pikas (1987) ser på mobbning som ett gruppfenomen och anser att gruppens passiva acceptering av de negativa handlingar som utförs är avgörande för att mobbningen kan fortgå. Pikas betonar att handlingarna bör vara medvetna. Pikas lägger därmed in en moralisk aspekt i sin definition av mobbing.

Olweus (1973) anser att: ”En person är mobbad när han/hon, upprepade gånger och under en viss tid blir utsatt för negativa handlingar från en eller flera personer”. Genom att som Olweus betona att de negativa beteendena ska ske upprepade gånger och under en längre tid utesluts enstaka negativa handlingar ur mobbningsbegreppet. Med detta vill Olweus påpeka att enstaka mindre allvarliga handlingar som ibland riktas mot en person och ibland mot en annan inte ska kallas för mobbning.

Beskrivningen att mobbning är något som sker regelbundet och under en längre tid är vanligt förekommande i mobbningsdefinitioner. Det finns ändå risker med att tolka att det är fråga om mobbning först då det har skett upprepade gånger och under en längre tid. Enstaka påhopp kan skapa rädsla hos offret om att i framtiden även bli utsatt för mobbning. Om beskrivningen av vad som är mobbning är för snäv finns risken att många beteenden som upplevs som kränkande och sårande av den enskilda individen, och som kan ha långsiktiga följder, inte uppmärksammas. (Hamarus 2006; Peura, Pelkonen & Kirves 2009.)

Problematiken med definitionen att mobbning måste ske upprepade gånger och under en viss tid har i Sverige resulterat i att begreppet ”kränkande behandling” införts. Med kränkande behandling avses även negativa handlingar som förekommer vid enstaka tillfällen, medan mobbning däremot är negativa beteenden som måste ske under upprepade tillfällen.

Pörhöla ser mobbning som en del av problematiken inom samspelsförhållanden. Hon definierar mobbning på följande sätt: ”skolmobbning är en samspelsprocess där en elev upprepade gånger kränks, skadas och/eller blir diskriminerad av en eller flera elever utan att kunna försvara sig eller påverka den behandling han/hon utsätts för”. (Pörhöla, expertmöte 22.10.2009.)

Något som de flesta definitioner även innehåller är tanken att mobbning handlar om en obalans i styrkeförhållandet mellan offer och förövare. I mobbningsituationen har offret svårigheter att försvara sig mot de negativa handlingar och det negativa bemötande han/hon utsätts för. Däremot handlar det inte om mobbning om två relativt jämnstarka personer grälar (Olweus, 2006). Obalansen i styrkeförhållandet kan ses ur flera olika synvinklar. Det kan t.ex. handla om att mobbaren är fysiskt starkare än offret, men också om att förövaren kan vara verbalt skickligare än offret eller att han/hon har flera kompisar än offret (Carney, 2000 refererad i Eriksson et al., 2002). En obalans i styrkeförhållandet kan även

bara handla om en upplevd överlägsenhet. Mobbaren behöver inte egentligen vara starkare än offret men upplevs i situationen som sådan. Terry (1998) påpekar att mobbarens övriga resurser som t.ex. en stark storebror kan räcka för att mobbaren ska upplevas som starkare än sitt offer (se Eriksson et al. 2002).

Fastän forskarnas definitioner innehåller relativt liknande element finns det ändå forskare som ställer sig kritiska till en alltför snäv och begränsande definition av mobbning (se t.ex. Aho; 1997; Hamarus, 2008; Harjunkoski & Harjunkoski, 1994; Eriksson 2002). Det är viktigt att komma ihåg att upplevelserna av mobbning är olika mellan barn både som individer och i olika åldrar. En viktig utgångspunkt är därför att ta fasta på den mobbades egen upplevelse av situationen.

2. Litteraturoversikt om mobbning bland barn före skolåldern

Det finns mycket forskning kring mobbning bland barn i skolåldern men endast lite om mobbning bland barn före skolåldern (Pepler & Craig 2007; Rigby 2003). Forskning i bl.a. Norge (Alsaker 1993), Schweiz (Alsaker & Nägele 2008; Alsaker & Valkanover 2000, 2001), USA (Kochenderfer & Ladd 1999; Crick et al. 1999) samt Australien (Main 1999; Rigby 1997) har visat att mobbning förekommer redan bland barn före skolåldern. Forskningen visar också att mobbningen bland barn före skolåldern i hög grad liknar mobbningen bland skolbarn.

Litteratur och mobbningsförebyggande program

Let's stop the bullying av Linke (1998) är en australiensisk bok som på djupet tar upp mobbning i daghem och förskolor. Boken är publicerad av The Australian Early Childhood Association. Mobbning definieras i boken som: "ongoing behaviour by one or more persons which is used to intimidate, frighten or dominate others" (översatt: upprepat beteende utfört av en eller flera personer i syfte att skada, skrämja och dominera andra). I boken beskrivs mobbning som något som sker under upprepade tillfällen och är medvetet och som ger upphov till njutning hos dem som utför handlingarna. Den individ som är utsatt är även i underläge. Enligt Linke (1998) syns beteenden av det här slaget redan i interaktionen hos barn i tre års ålder. Det kan vara fråga om att retas, avbryta andras lek, ständigt utesluta någon ur gemenskapen eller slå någon.

Ett av de få program som utvecklats enkom för att förebygga mobbning på daghem är "The Bernese program" (Alsaker, 2004). Programmet är utvecklat år 2001 av Alsaker och Valkanover i Schweiz och det har senare testats i Bern. Programmet bygger på bl.a. Olweus forskning samt undersökningar som Alsaker gjort i Norge bland barn i daghemsåldern. Slutsatsen av den undersökning som utfördes i Norge var att mobbning förekommer redan på daghem.

Alsaker kom i sin undersökning fram till att barn lätt kan berätta vem av barnen i gruppen som mobbar, men att de verkar ha svårt att redogöra för vem av barnen som blir utsatta för mobbning. När barnen däremot fick ta stöd av bilder som föreställde olika mobbnings-situationer samt visa på gruppafoton vem som utförde eller blev utsatt för dessa handlingar

kunde de lätt peka ut vem som mobbar andra, vad de gör och vem som blir utsatt för dessa handlingar.

På basis av resultat från dessa studier visade det sig ändå att för att resultaten skulle bli så tillförlitliga som möjligt skulle forskningen främst inrikta sig på pedagogers bedömning av mobbare och offer. Något som pedagoger däremot visade sig ha svårigheter med var att skilja mellan mobbning och konflikter. Inför följande undersökningar som utfördes mellan åren 2003–2004 fick alla pedagoger som deltog i undersökningen delta i en utbildningsdag om mobbning. Detta för att öka kunskapen om vad mobbning är bland pedagogerna och då samtidigt öka forskningens trovärdighet. (Alsaker & Nägele 2008.)

Från dessa utgångspunkter utvecklades Alsakers och Valkanovers nya undersökning ”The Bernese Study”. Ett av målen med ”The Bernese study” var att undersöka om mobbning i daghem skiljer sig från mobbning i skolor. Undersökningen utfördes under två olika tidsperioder, dvs. under åren 2003–2004 och 2004–2005. Resultaten från dessa undersökningar jämfördes därefter med resultat från en skolundersökning som gjorts 1994 i Schweiz och Norge med samma mätmetoder som använts i daghemsundersökningen. I studien framkom det att andelen barn som utsätts för mobbning i daghem är samstämmig med andelen barn som utsätts för mobbning i skolan. 12 procent av barnen på dagis upplevdes av pedagoger och jämnåriga som mobbare medan 13 procent upplevdes som mobbade. (Alsaker & Nägele 2008.)

Enligt en undersökning av Nordhagen et al. (2005) förekommer det även mobbning bland 2–6-åriga barn. Undersökningen var en del av en större tvärsnittsstudie som undersökte barns och deras familjers hälsa och välfärd i olika nordiska länder först år 1984 och sedan på nytt år 1996. Undersökningen baserar sig på enkätsvar från 3 000 slumpvis utvalda föräldrar till barn i åldern 2–17 år från alla fem nordiska länder. Resultaten visar att 15 procent av föräldrarna upplever att deras barn blir mobbade. Förekomsten av mobbning varierade mellan de nordiska länderna, allt från 7,2 procent i Sverige till 20 procent i Danmark och Finland.

Australiensarna Humphrey och Crisp (2008) har gjort en kvalitativ undersökning med föräldrar till barn i daghemsåldern, som upplevde att deras barn blir mobbade. Föräldrarna upplevde att de inte fick stöd eller hjälp i situationen från daghemspersonalen. Det visade sig att daghemspersonalen inte hade uppmärksammat att barnen blev mobbade i daghemmet. Föräldrarna kände skuld över att de inte kunde hjälpa sina barn och var även rädda för att bli stämplade som besvärliga och överbeskyddande av daghemmets personal. De upplevde att de lämnades ensamma och önskade mera diskussioner med personalen om mobbning. I studien lyfter Humphrey och Crisp fram vikten av att öka kunskapen om mobbning bland barn före skolåldern samt stöda både personal och föräldrar i att förebygga och känna igen mobbning.

Barán, Järvinen och Svahnström skrev redan år 1978 en pro gradu-avhandling vid Åbo Akademi som handlade om mobbning bland barn från 3 till 6 år. De intervjuade barn och observerade deras lekar ute. Resultatet var att det förekommer liknande former av mobbning i daghem som i skolan. Forskarna ville ändå inte dra den slutsats att det skulle vara

fråga om samma fenomen som i skolan. Nästa pro gradu-avhandling som berörde samma tema gjordes några år senare. Dönsbergs och Granströms (1982) avhandling utfördes genom att observera och intervjua barn och barnträdgårdslärare. Enligt undersökningens resultat förekommer det mobbning. Av daghemsbarnen var 9,8 procent mobbare och 8,8 procent mobboffer.

Vid Åbo universitet publicerades tre pro gradu-avhandlingar (Junttila, 2000; Neitola, 2000; Talo, 2000) i samband med forskningsprojektet ”Pienten lasten sosiaalset suhteet” (Små barns sociala relationer) under ledning av professor Kaarina Laine vid Åbo universitet. Alla tre pro gradu-avhandlingar handlade om sociala relationer mellan små barn.

I Junttilas (2000) avhandling ”Yksinäisyys varhaislapsuudessa” (Ensamhet i tidig barndom) undersöktes ensamhet bland 5–7-åriga daghemsbarn. Genom intervjuer undersöktes hur många barn på daghemmet som upplevde att de var ensamma och inte hade någon att vara tillsammans med. Dessutom fokuserade undersökningen på att utreda om det fanns skillnader i den sociala kompetensen, i självuppfattningen och i självförtroendet mellan de barn som var ensamma och de barn som hade lekkamrater i gruppen. Junttila sökte även förklaringar till varför vissa barn var ensamma och vad man som barnträdgårdslärare kunde göra för att hjälpa dessa barn. Resultaten från undersökningen visar att 14 procent av daghemsbarnen lider av ensamhet antingen tillfälligt eller mera varaktigt. Det som även framkom i Junttilas undersökning var att daghemspersonalen ofta inte märkte att dessa barn var ensamma. Barn som var ensamma visade sig ha låg social kompetens och svagt självförtroende. Barnträdgårdslärarna bedömde även dessa barn som icke-omtyckta i barngruppen. I jämförelse med barn som inte var ensamma var de även betydligt mera undvikande, inåtvända och osäkra. I undersökningen framkom även att dessa barn i konflikt- eller mobbningsituationer ofta betedde sig våldsamt. I forskningsprojektet konstaterades det att en av riskfaktorerna för att bli offer för mobbning är ensamhet.

Även den svenska forskaren Fanny Jonsdottir (2007) behandlar ensamma barn i sin doktorsavhandling. Hennes undersökning visade att vart nionde barn enligt sin egen uppfattning inte har några vänner i daghemmet. I Jonsdottirs undersökning deltog 353 3–6 år gamla barn från nio daghem. I denna undersökning beskrev barnträdgårdslärarna barnens sociala färdigheter och egenskaper enligt givna definitioner. Enligt undersökningen har lärarens uppfattning om barnets sociala kompetens en stor betydelse för hurudan uppfattning barnet självt samt andra barn i gruppen har om dennes sociala kompetens. I sådana grupper där lärarna nämnde att barnen har god social kompetens fanns även färre ensamma barn.

I Marita Neitolas (2000) pro gradu-avhandling ”Ulkopuolisena ryhmässä – torjuttu lapsi päiväkodissa” (Som utomstående i gruppen – ett avvisat barn i daghemmet) undersöktes samma fenomen som i Junttilas avhandling men med fokus direkt på barn som blev utestängda eller avvisade från gruppen. Resultaten visar att ca 12 procent av barnen i daghemmet blev avvisade och att majoriteten av dem var pojkar. De avvisade barnen tillhörde två olika grupper. Den första och största gruppen var de aggressiva avvisade barnen och den andra gruppen, som inte var lika vanlig, var de tillbakadragna avvisade barnen.

Johanna Talos pro gradu-avhandling (2000), "Kiusataanko jo päiväkodissa?" (Mobbas det redan i daghemmen?) handlar om mobbningsproblematiken bland barn före skolåldern. Resultaten visar att mobbning är vanligt redan bland barn i daghem. Undersökningen visar att 24 procent av barnen ansåg sig vara offer för mobbning medan 9 procent ansåg att de mobbade andra. Två procent var både mobbare och offer. Det visade sig även att de mobbningsbeteenden som var vanligast mellan barnen i 5–7 års ålder var av fysisk karaktär. Det framkom att både offret och mobbaren hade en positiv självuppfattning. Däremot värderade daghemspersonalen både mobbare och offer mera negativt än de andra barnen. Enligt dem var båda grupperna mer aggressiva och hade mindre utvecklade sociala färdigheter.

Förutom dessa finns det även några undersökningar där man har fokuserat på att definiera mobbning bland både äldre och yngre barn. Många forskare pekar på vikten av att kontrollera om barn, lärare och forskare har samma syn på mobbning. Även skillnader i uppfattningen mellan kön och barn av olika ålder har varit av intresse för forskningen (se t.ex. Monks & Smith, 2006).

Vaillancourt et al. (2008) har t.ex. fokuserat på barns och ungdomars definitioner av mobbning. Enligt dem är det viktigt att studera om forskare och barn definierar mobbing på samma sätt. Enligt undersökningen tenderar yngre barn att jämställa mobbning med fysisk aggression. Enligt Smith och Levan (1995) är fysisk aggression även ett speciellt välförekommande inslag i 6-åringars mobbningsdefinitioner. Enligt barnen handlar det om mobbning om någon skadar dig, sparkar, knuffar eller slår. Även att kalla någon vid fula namn förekom. (se Vaillancourt et al. 2008.) Monks et al. (2003) fann även i sin undersökning att yngre barn fokuserar mer på fysiska former av aggression medan äldre barn även inkluderade social mobbning i sina definitioner. I Monks undersökning visades det bilder av olika mobbningsituationer för 4–6 år gamla barn i daghem. Utgående från bilderna ombads barnen att berätta ifall det var fråga om mobbning på bilden eller inte. De barn som av andra klassats som mobbare ansåg i högre grad än andra barn att det inte handlade om mobbning på bilden. I elva av tretton fall ansåg mobbarna att det inte handlade om mobbning på bilderna.

I en studie utförd av Gillies-Rezo och Bosacki (2003) rapporterade 87 procent av barnen på ett daghem att de någon gång varit utsatta för mobbning. Endast 7 procent ansåg att de själva utsatt någon för mobbning. Enligt författarna indikerar detta resultat att det i fortsatta undersökningar bör läggas vikt vid hur väl små barn själva ärligt kan bedöma vilken roll de spelar i en mobbningsituation. Vidare pekar författarna i likhet med många andra forskare på språkets viktiga funktion vid rapportandet av mobbning. I samma undersökning framkom även att de intervjuade barnen främst rapporterade att mobbning förekom mellan två personer snarare än mellan en person och en grupp. Generellt tenderar även småbarns förståelse av mobbning att inkludera alla negativa och tråkiga beteenden som direkt involverar dem själva. Risken är att barnen även inkluderar en mängd olika beteenden då de pratar om mobbning. (Salmivalli 2003.)

Enligt forskarna är kännedomen om att man utför negativa handlingar mot någon en förutsättning för att beteendet kan klassificeras som mobbning (Tattum & Herbert 1992).

Problemet med mobbningsforskning inriktad på små barn är att det är svårt att fastställa när barn blir medvetna om konsekvenserna av sina egna handlingar. I vilken ålder förstår barnet att de handlingar han eller hon utför kan såra och skada andra? Enligt Rigby och Slee (1994) ska man fokusera på hur ofta och hur länge beteendet fortgår istället för att se på intentionen bakom handlingen. Om handlingarna är upprepade under en längre tid handlar det enligt dem inte enbart om aggression utan om mobbning. Enligt Main (1999) kunde upprepat våld utfört av ett eller flera barn riktat mot olika personer vara ett tecken på tidigt mobbningsbeteende hos barn.

Mobbningsforskning bland barn före skolåldern har varit marginell och det finns alltså endast ett par avhandlingar om ämnet i Finland. I samband med att man gör jämförelser mellan den inhemska forskningen och den internationella forskningen är det bra att komma ihåg att den finländska dagvården skiljer sig betydligt från andra länders utbildningsinstitutioner. Trots det verkar mobbning som fenomen vara likadan i Finland som utomlands.

DEL II – MOBBNING BLAND SMÅ BARN

– Projektets utredning om mobbning i finländska daghem

I del två presenteras det material som samlades in i daghem under våren 2009 i projektet Mobbningsförebyggande arbete bland barn före skolåldern. I kapitlen 1–5 beskrivs barnens uppfattningar om mobbning, former av mobbning och situationer där mobbning förekommer. I kapitlen 6–8 granskas mobbning i gruppen av jämnåriga, mobbning i leksituationer och könsskillnader med hjälp av information från tidigare forskning och teori samt daghemsmaterialets fallbeskrivningar. Barnets subjektiva upplevelse av mobbning fungerar som grund för tolkning om mobbning förekommer eller inte.

Problemen med begreppet mobbning i det svenska språket

Intervjuerna visade att termen mobbning var relativt okänd bland barnen i de svenskspråkiga daghemmen. Några pedagoger menade att de ibland använde sig av termen mobbning sinsemellan i personalgruppen, men att de tillsammans med barnen använder termerna att retas eller att vara elak. På finskspråkiga daghem användes den finska termen ”kiusaaminen” däremot av både pedagoger och barn. I intervjuerna med de svenskspråkiga barnen användes därför termen ”att retas” istället för mobbning. Om barnen förstod ordet mobbning eller om de hade hört ordet mobbning kontrollerades däremot i början av intervjun. Om barnet inte förstod betydelsen av ordet ”mobbning” användes begreppen ”retas” eller ”att vara elak” i intervjuerna.

Pojke, 5 år: ”Att mobba ... det låter lite som hubba bubba” (tuggummi)

Flicka, 4 år: ”Att mobba betyder liksom att jobba och det är jätte viktigt”

Pojke, 4 år: ”Att mobba ... det gör min mamma och pappa för de måste och de är viktigt att jobba”

Endast några svenskspråkiga barn hade hört ordet mobbning och kunde förklara vad det innebar.

Intervjuaren: ”Vet du vad mobbning betyder? Kan du berätta vad det är?”

Flicka, 7 år: ”Att man retar samma människa alltid”

Pojke, 6,5 år: ”Att en i gruppen retar en annan. Att flera i gruppen retar ...”

Pojke, 5,5 år: ”Att man retar och börjar bråka.”

Pojke, 5,5 år: ”Mobbning är att reta så (paus) att bråka är att slåss.”

Den gemensamma nämnaren för alla dessa svar är att barnen nämner ordet ”reta” som synonym till begreppet mobbning. Flickan som är 7 år nämner även tidsdimensionen och den utsatta personen i sin beskrivning. Pojken som är 6,5 år har även med ordet grupp i sin beskrivning. Trots att man utgående från ett begränsat antal intervjuer inte kan dra några generella slutsatser verkar det ändå som om åldern här har en avgörande betydelse för förståelsen av begreppet mobbning bland svenskspråkiga barn. Det kan även hända att mobbning som begrepp först introduceras för barn som är lite äldre, t.ex. då de går i förskolan. Eftersom rapporten består av intervjuer gjorda på både svenska och finska har vi i rapporten valt att använda ordet mobbning både när barnen på svenska pratar om att retas och när de finskspråkiga barnen använder ordet kiusaaminen.

1. Vad är mobbning enligt de olika parterna?

Barnen berättar om mobbning

När barnen ombads berätta om vad de tycker att mobbning är, nämnde de ofta olika former av fysiska angrepp och verbalt våld. När barnen däremot ombads att beskriva vad som får dem att bli ledsna på dagis berättade de att de blev ledsna när de inte fick vara med i leken eller då de upplevde att de inte hade kompisar i gruppen. Vid intervjuerna framkom det att många barn hade svårigheter att på en abstrakt nivå förklara vad mobbning är. För att få ett mera utförligt svar hjälpte det om intervjuaren frågade vilka saker den som mobbar kan göra eller bad barnen berätta om någon situation där något dumt har hänt. Svaren blev även utförligare då barnen berättade vem som brukar mobba andra på dagis. Handlingarna knöts då till en konkret person. Man fick även mera information om mobbnings-situationerna då man frågade vad som gör att barnen blir ledsna i daghemmet.

Barnen berättar vad de tycker att mobbning är:

Pojke, 3 år: "Mobbning är sånt, att Elias int låter mej gå nånstans."

Pojke, 5 år: "Att knipas, slå, sparka och allt sånt."

Pojke, 4 år: "att hånas, skuffas"

Pojke, 4 år: "Axel sa att jag är dum"

Pojke, 5 år: "Att man lurar, samma människa alltid"

Flicka, 5 år: "Ville mobbar mej när han säger att han skjuter mej och siktar ..."

Pojke, 4 år: "Det betyder att man är tyst och inte pratar med sin vän."

Flicka, 5 år: "Man kan slå, sparka och knuffa (paus) och slå någon i ryggen med knytnäven"

Flicka, 5 år: "Det är när Pia är elak och säger att jag inte fattar nånting"

Pojke, 6,5 år: "Mobbning är det när en i gruppen retar (paus) flera i gruppen retar, det är det".

Flicka, 7 år: "Nå hon sårar några gånger och sen kan hon knipa och sen kan hon också sparka och allting, visa tunga och allting sånt där dumt".

Nästan alla barnen i utredningen sade att de hade blivit mobbade eller hade sett andra bli mobbade. Detta stämmer överens med Gillies-Rezo och Bosackis (2003) studie som visade att 87 procent av barnen i deras daghemsundersökning ansåg sig ha blivit utsatta för mobbning. Även Alsaker & Valkanover (2001) fann liknande resultat i sin undersökning.

När barnen under intervjuerna fick frågan om hur de har blivit mobbade, nämnde de mycket olika saker. Enbart utgående från barnens svar var det ibland svårt att reda ut om det handlade om mobbning. Som stöd för intervjuerna med barnen behövdes ofta en förälders, personalens eller andra barns observationer om samma sak.

Barnen berättade om mycket olika saker när de berättade vad de tycker att mobbning är.

Flicka, 6 år: "En pojke mobba mej ute, när han visa ett dött bi, det var helt slemmigt"

I svaren upprepades även i någon mån att ett barn berättade att han eller hon blivit mobbad men inte kom ihåg eller inte kunde berätta noggrannare om vad som hade hänt.

Intervjuaren: ”Har nån mobbat dej?”

Pojke, 5 år: ”Jo”

Intervjuaren: ”Nå, vi pratar lite mera om det ... På vilket sätt har du blivit mobbad?”

Pojke, 5 år: ”Jag kommer inte ihåg det heller”

Intervjuaren: ”Aj, du kommer inte ihåg det heller.”

Pojke, 5 år: ”Jag kommer ihåg så sällan för att jag har ett så dåligt minne, förutom med vissa saker som man har talat om, och då är dom lite större saker, så att int kommer jag ihåg såna där mobbningar eller såna där små saker.”

En del av barnen kunde ändå berätta väldigt noggrant och trovärdigt om sina erfarenheter av att bli mobbad eller att mobba andra.

Intervjuaren: ”Vi pratar lite mera om det du sa att du har blivit mobbad nån gång, så hur har du blivit mobbad?”

Pojke, 5 år: ”Nå på det sättet att, mest har jag blivit mobbad på det sättet att dom int låter mej komma med i lekar och att de kastar ut mej mitt i leken. Och det har ofta, allra oftast hänt i lekar med Jan, Antti och Jonttu.”

I intervjuerna med barnen kom det även fram att barn mycket väl klarar av att beskriva mobbning som fenomen. I exemplet nedan beskriver en 6 år gammal flicka vad utpressning betyder och hur man kan utöva utpressning med kompisrelationer. Ytterligare berättar hon att denna typ av beteende är mobbning.

Flicka, 6 år: ”Ja, och sen finns de såndän utpressning, sånt, att man utpressar, det är sånt att kompisen säger att ja är int din kompis om du int gör det här och det där, och det är mobbning.”

► Fallbeskrivning; utpressning eller mutor?

Observationssituation i ett daghem där barnen kommer in från gården för att leka före lunch

Barnen har just kommit in efter sin utevistelse på gården. Pedagogerna frågar vad barnen vill göra och alla väljer därefter vad och vem de vill leka med. En pojke (Simon) sitter tyst på golvet medan de andra bildar grupper och börjar leka. Tre pojkar leker med lego och bygger en flygplats (Tomas, Robin, Petteri). En flicka och en pojke väljer att färglägga bilder ur ett häfte. Efter att de tillsammans valt vilket motiv de vill färglägga går pedagogerna iväg för att kopiera bilderna till dem. Simon flyttar sig närmare gruppen av pojkar, som leker med lego. Han sitter tyst och betraktar de andra. Efter några minuter säger han till gruppen av pojkar: *jag ska ge er pengar om ni är kompisar med mej*. Tomas svarar: *jag har tagit alla redan och satt dom i ryggsäcken*. Petteri säger sedan: *Du ska ge åt mej också för att du var ju hemma hos mej och lekte, kommer du ihåg?* Simon svarar: *Jo, jag ger åt er alla om ni är kompisar med mej*.

Då pedagogerna kommer tillbaka frågar hon Simon om han inte hittar på något att

göra. Han svarar nej. Då frågar hon om han inte vill leka med lego med de tre andra pojkarna. Han svarar nej genom att skaka på huvudet. Då säger pedagogen att han kan leka med träklossar som hon ger till honom. Pojken svarar inte men börjar plocka med bitarna i lådan. Efter en stund hostar pojken till och håller sig för munnen. Tomas svänger sig om mot honom och säger: *Tänker du börja spy igen*. Simon svarar: *Nä, jag bara hostar*, och så hostar han till igen. Då svänger sig Tomas om igen och säger medan han tittar på de andra i gruppen och ler: *Hoppas han inte spyr ...*

Simon sitter tyst en stund och plockar med träbitarna. Sedan börjar han bygga något av träbitarna. Efter några minuter säger han till Tomas: *Vill du landa på den här?* Tomas tittar på honom men svarar inte utan vänder sig om mot de andra två och fortsätter leka.

Pedagogen säger att de måste börja städa undan. Barnen städar undan och sedan rusar de iväg för att sätta sig på en bänk som finns utanför deras ”lekrum”. Bänken är en samlingsplats för dem innan de får gå och äta lunch. Simon, som egentligen inte hunnit dra fram så mycket saker, hinner först till bänken och sätter sig längst fram på den. Därefter kommer Petteri rusande och knuffar undan honom så att han hamnar ett steg längre ner på bänken. Sedan kommer Tomas och Robin rusande och knuffar i tur och ordning undan honom från sin plats. Till slut kommer flickan och pojken som färglade bilder och sätter sig bredvid varandra på bänken bredvid Simon. Då säger Robin: *Simon får inte sitta bredvid mej*. Pedagogens flyttar då på Simon som får sitta sist på bänken bredvid flickan. Den ensamma pojken svänger då sig mot flickan och pussar henne på kinden. Pedagogens vänder sig mot pojken och säger sluta med det där och byter igen plats på honom.

Exemplet ovan är en observationssituation i ett daghem där ett barn tar med pengar till daghemmet till tre andra pojkar. Det finns flera faktorer som anknyter till mobbning i situationen. Pojken som tar pengar med sig har blivit utesluten ur gruppen. Pojken försöker komma med i gruppen genom att ta med pengar till de andra pojkarna. Det som inte framgår är om de andra pojkarna har bett/pressat honom på pengar. Till sist sätter sig barnen i kö till lunchen där pojken blir utesluten ur gruppen igen. Ingen vill sitta bredvid pojken och även pedagogens flyttar på honom enligt vad de andra barnen säger. Under den korta observationen får pojken mycket av negativ respons såväl från de andra barnen som från pedagogens.

Daghemspersonalen berättar om mobbning

Enligt personalen i daghemmen är mobbning att man utesluter andra ur lekar, använder fysiskt våld, mutar, kallar någon för fula namn och kommenterar andra på ett elakt sätt, utövar makt, intrigerar och ignorerar andra. Några påpekade att beteendena bör vara återkommande och medvetna men att även engångsföreteelser kan vara kränkande. Med detta ville flera betona barnets subjektiva upplevelse av att bli utsatt för mobbning som en viktig utgångspunkt att ta fasta på vid utredningen av en mobbningssituation.

Daghemspersonalen knöt även sina beskrivningar till konkreta händelser som förekommer eller förekommit på daghemmet. Enligt materialet svarade nästan all daghemspersonal att redan ett litet barn är medvetet om vad han eller hon gör I denna utredning nämndes att

barn blir medvetna om sina handlingar ungefär vid tre års ålder, ibland även tidigare. Alla sexåringar är enligt dem medvetna om att de gör fel mot andra. Däremot ansåg en del av föräldrarna att barnen först i skolåldern blir medvetna om att de med sina handlingar kan skada eller sår andra.

De anställdas beskrivningar av mobbningsituationer:

”... en subjektiv erfarenhet där man upplever att den egna bastryggheten går sönder.”

”... kommentarer om kläder, hår.”

”De kan retas om klädesplagg som de inte gillar, och tar väldigt illa upp om någon kritiserar det de har på sig. Vissa är hemskt känsliga medan andra inte bryr sig alls.”

”... uteslutning ur leken är en effektiv metod.”

”... ett dominerande barn försöker få över andra till sin sida, kanske såndän mutning och sånt, om du gör så här så är du min bästis.”

”... dom sätter honom/henne alltid och va en katt, är int riktigt i såna roller som andra barn där är. Att nog går han/hon liksom med dom andra, men ändå int som en jämlike.”

”Att regelbundet, nästan dagligen att någon kanske just lämnas utanför, att man inte tar någon med i leken ... det är inte fråga om att man just då inte vill ta med den i leken”

► **Fallbeskrivning; mobbade Sara**

Intervjuer med personalen, föräldrarna och barnen

Vid intervjuer med daghemspersonalen framkommer det att flera i personalen anser att Pia tidigare blivit utsatt för upprepade negativa handlingar av Sara. Pia var det av barnen i förskolegruppen som kom sist till gruppen. Av någon oförklarlig anledning verkade det som om Sara skulle tycka illa om Pia. En i daghemspersonalen sade t.o.m. att Sara verkligen avskyr Pia men att det nu har blivit bättre. Det beror enligt personalen på att de anställda tagit upp problemet med barnens föräldrar och specialbarnträdgårdsläraren och på att Pia mognat och blivit starkare. Personalen är ändå orolig över att Sara med tiden ska bli avvisad av de andra i gruppen. Detta motiverar de med att peka på Saras okontrollerade och aggressiva beteende.

Intervjuaren: ”Tycker du att det kan vara risk för henne (Sara) att hamna utanför, är de det du försöker säga?”

Anställd: ”Ja, det är mycket möjligt”.

Intervjuaren: ”Vad är det som du tror att gör att hon kan hamna utanför?”

Anställd: ”För att hon helt enkelt hon läser sig väldigt lätt. Det har varit diskussioner både med specialbarnträdgårdsläraren och med föräldrarna om det här och (paus) hon har ett sätt att mitt i allt alltså kan hon slå till eller bråka och det gör att de andra drar sig undan henne för att hon blir (paus) mitt i allt blir hon bara arg och irriterad på någonting som kan ha hänt för länge sen”.

Intervju med Cias föräldrar:

Intervjuaren: ”Finns det någon i barngruppen som ni tycker blir utsatt för mobbning?”

Cias mamma: ”Då du säger det så finns det faktiskt en flicka som vår dotter berättar blir ofta illa åtgången av en annan flicka. Sara är ofta handgriplig och klöser andra i

ansiktet. En dag kom vår dotter hem med blod i ansiktet. Det är oftast en flicka som Cia säger att Sara retar och är dum mot, det är Pia. Den där Pia är ingen som lätt sku börja gråta men nu säger Cia visserligen att hon gråter varje gång Sara gör något mot henne. Cia t.o.m. säger att Pia numera gråter även fast Sara bara gör småsaker mot henne. Det är nästan som om Pia har blivit rädd för Sara. Det har säkert redan här börjat bli mobbning”.

Intervju med Cia:

Intervjuare: ”Blir du någon gång ledsen i förskolan?”

Cia: ”Jo.”

Intervjuare: ”Kan du berätta om när du blir ledsen?”

Cia: ”Ibland så har Sara skuffat mej. Hon sparkade mej i magen då jag kom upp för rutschbanan. Då började jag gråta”.

Intervjuare: ”Finns det någon annan som Sara gör sådana saker mot?”

Cia: ”Jo mot Pia. Pia är den där *speciellaste*. En gång då Pia hade gått på en resa på två veckor så sa Sara att om Pia inte sku finnas mera så då sku Sara vara glad, då sku Pias mamma bara ha två barn kvar. Om Pia int sku va i hela världen så då sku Sara va glad och då sku hon inte göra någån mera mot henne utan mot mej eller någon annan i stället.”

Varken Pia eller Sara har fått tillstånd att delta i intervjun.

Den situation som daghemspersonalen, föräldrarna och barnen beskriver har många gemensamma drag från mobbningsfall som beskrivits inom skolvärlden (se t.ex. Salmivalli 1999). För det första finns det ett offer (Pia) och en mobbare (Sara). Personal, föräldrar och barn upplever att Sara under upprepade tillfällen utsatt Pia för negativa saker. Både direkta (klösa, sparka) och indirekta (prata illa bakom ryggen) former av mobbning förekommer. Saras handlingar är direkt riktade mot speciellt ett barn, Pia, som verkar vara i underläge och har svårigheter att försvara sig (Pia gråter och känner sig rädd för Sara). Det som även kommer fram i berättelsen är att personalen känner en oro för att Sara ska bli utesluten av de andra i barngruppen. Här finns alltså en risk för att Sara med tiden p.g.a. sitt oberäkneliga och aggressiva beteende även blir ett offer för mobbning (uteslutning). Detta exempelvis visar att mobbning som fenomen många gånger är ytterst komplext och att barn som mobbar andra även själva kan bli utsatta för mobbning.

Föräldrarna berättar om mobbning

Enligt föräldrarna är mobbning något som sker systematiskt under upprepade tillfällen och beteendena är ofta riktade mot någon enskild i gruppen. Svårigheten att avgöra var gränsen går för mobbning lyftes även fram. Beteenden som enligt föräldrarna kunde vara mobbning var t.ex. att kalla någon för fula namn eller saker, olika former av tävlande och jämförande samt uteslutning ur leken. Föräldrarna var i högre grad än daghemspersonalen osäkra på om barn i daghemsåldern mobbar varandra. Några motiverade detta genom att hänvisa till att små barn ännu inte är så utvecklade att de förmår att medvetet och systematiskt utföra sådana handlingar som ingår i mobbning. Mobbning och annat dåligt beteende gentemot andra barn förklarades även med bristande självkontroll eller ansågs vara en reaktion på situationer som barnen inte kunde kontrollera.

Mamma: ”Det är sånt medvetet, att jag leker int me dej. Att de finns nån grupp och nån stängs utanför, och sen verbal mobbning. Fast hänsynsfullheten fattas ännu, men sånt där att kalla andra dumma, nog är de mobbning.”

Mamma: ”Gränsen är nog ganska svävande.”

Mamma: ”Planerad och systematisk alliering mot någon ... upprepas alltid mot samma barn. Inte är de nog vanligt ännu i den här åldern.”

Pappa: ”Mobbning är alltså sånt som händer ofta, nästan dagligen, det följer alltid samma mönster ... jag tror int att barn i daghemsåldern är så utvecklade i det här.”

Pappa: ”Dom är mer sånt, att barnet int har kontroll över situationen, så de kommer som sånadär utbrott (knytnävarna viftar).”

► Fallbeskrivning; En sminkande flicka

Mamma: ”Heidi hade gått två år i dagis, så hon hade hunnit fylla tre år. Så fick hon vattkoppor. Det var inget speciellt med det – hon var sjuk med vattkoppor och efter det så gick hon till dagis igen. Efter ett par morgnar började hon säga att jag inte vill gå och jag vill inte gå. Jag tänkte att vad är det här nu och sen en morgon fick hon sagt att flickorna säger att jag är ful.”

Jag var bara att jasanya, det var alltså det. Att det var något sånt, alltså, det handlar ju om mobbning. Här var då en i den åldern, en Ella som var väldigt rakt på sak. Och jag kan nog förstå att hon inte fattar, hon säger ju bara vad hon ser. Säger sanningen, utan att filtrera – och Heidi hade ännu ett par ärr i ansiktet efter vattkoppor så att det var ju det som var orsaken.”

Intervjuaren: ”Vad hände då?”

Mamman fortsätter: ”Nå situationen diskuterades på dagis och jag trodde också att saken var glömd ... men sen ett tag senare var vi och hälsade på hos mormor och jag berättade det här för min mamma, och Heidi satt där bredvid, och mamma undrade att hur nån kan säga att Heidi är ful när hon har så vackra ögon och ögonfransar ... och då var vi bara att Heidi HAR DU SMINKAT DEJ? Jo, sa Heidi. Hon hade ju varit intresserad av att sminka sej och funderade på vad det är att vara vacker och att hur man kan bli vackrare. Men jag tror att det här särskilda fallet är utrett och att det finns en god anda i daghemmet. Hemma är det mycket viktigt att man fattar vad som är på gång – vad som har hänt. Att förklara saker – för jag tror inte att barn i den här åldern mobbar avsiktligt. Men det finns mycket sånt att 'jag sa bara vad som är sant'. Att man inte är så hänsynsfull ännu att man sku fatta att fast saker sku vara sanna kan man säga dom på många sätt.”

I exemplet ovan har barnet bestämt sig för att sminka sig eftersom hon har blivit kallad ful i daghemmet. Enligt mamman beror det på att flickan nyligen hade haft vattkoppor. Mamman tycker inte att det är fråga om mobbning eftersom barnen bara är ärliga av sin natur och de därför kan säga rakt ut till varandra det de ser. Mamman förstår Ellas beteende eftersom Ella ännu är liten och inte förstår att hon sårar andra. Mamman konstaterar till slut att fakta kan man säga på många olika sätt men att det inte kan förväntas av små barn.

2. Mobbning eller inte?

I daghemmet förekommer det ibland mycket negativt beteende mellan barnen. Det är inte alltid lätt att skilja mellan bråk, konflikter och mobbning. Daghemspersonalen i utredningen poängterade att man som anställd bör känna barnen så väl att man vet om de blir utsatta för systematisk mobbning eller om det enbart handlar om en engångsföreteelse.

Anställd 1: ”Nå nog ibland, men int vet jag om de är så kallad riktig mobbning eller är de bara liksom lek ... om det nu blir gräl om nån leksak till exempel, så int ser jag i alla fall det som mobbning på nåt sätt.”

Anställd 2: ”... mobbning är det att den mobbade känner att han eller hon blir mobbad, så det kan vara nåt litet, som andra inte anser vara mobbning. De är ett ganska vitt och rörligt begrepp.”

Anställd 3: ”Nå det är nog säkert ganska svårt, alltså jag tror att du måst känna barnen. Så du måst veta om det är återkommande eller en engångsföreteelse, bråket”

Det finns olika begrepp och uppfattningar som ibland sammanblandas med begreppet mobbning. Det är viktigt att särskilja mellan konflikter, gräl, lekbråk, bråk och mobbning.

Ett så kallat lekbråk, eller brottningslek (rough and tumble play), är ett vanligt förekommande fenomen bland små barn. Lekbråk kan vara ganska våldsamma utan att de har att göra med att såra eller skada den andra fysiskt eller psykiskt. Till lekbråk hör ofta att barnen jagar varandra och brottas. Som lek kan detta definieras genom att parterna ofta byter roller och fortsätter som vänner efter leken. Barnen njuter också ofta av den fysiska beröringen som sker under lekbråket. Såsom i andra lekar finns det också i lekbråk regler som de som leker bör följa. (Öhman 2003.)

Pojke, 4 år: ”Om man bara vet du knuffas eller men om man bara brottas så där att man skojbrottas, då tycker jag att det är kiva”.

I följande exempel berättar en annan pojke hur lätt det går att vänskap blir till gräl och bråk.

Intervjuaren: ”Finns det nåt annat som du kan bli ledsen av?”

Pojke, 6 år: ”Ja, det är det där boxandet.”

Intervjuaren: ”Boxandet? Kan du berätta lite mera?”

Pojke, 6 år: ”Det är det där att först är vi vänner och sen blandar nån sej in i det och sen blir jag arg. Och sen börjar dom slåss.”

Intervjuaren: ”Okej, vem är det som börjar slåss?”

Pojke, 6 år: ”Det kan vara vem som helst.”

Intervjuaren: ”Okej. Men händer det då på dagis att man slåss?”

Pojke, 6 år: ”Jo det händer ganska ofta.”

I detta exempel berättar pojken att lek lätt kan urarta i slagsmål. Han berättar att han ganska ofta blir ledsen över boxandet (pojken eget uttryck) i daghemmet. I exemplet är man först vänner men när någon kommer och blandar sig i och vill komma med i leken börjar barnen bråka. Enligt pojken kan vem som helst börja bråket och det gäller inte bara

vissa barn. Det är viktigt att komma ihåg att lekbråk lätt kan ”spåra ur” till ett riktigt bråk och leda till våldsamt beteende mellan barnen. Någon kan börja uppleva brottningslekar och lekbråk som skrämmande och vara rädd för att hamna i underläge. Pojken berättar att det är ganska vanligt att man slåss i daghemmet. Då kan man inte längre prata om lekbråk utan om våld.

3. Olika former av mobbning som förekom i daghemmen

I barnens, föräldrarnas och personalens berättelser samt genom observationerna framkom det att det bland barnen i daghemmet förekom olika former av mobbning. De kan delas in i tre olika mobbningsformer. Kategorierna är delvis överlappande och vissa former av mobbning kunde placeras i mer än en kategori. I denna rapport har mobbning indelats i fysisk, verbal och psykisk mobbning.

Fysisk mobbning innehöll följande mobbningsformer

- Slå
- Sparka
- Dra krokben
- Stå som hinder
- Riva i kläder
- Knipa
- Kasta stenar och sand
- Störa och söndra lekar

Verbal mobbning innehöll följande mobbningsformer

- Skälla eller skymfa
- Kalla vid öknamn
- Retas
- Håna
- Kommentera kläder, hår m.m.
- Prata bakom ryggen
- Låta bli att prata med någon, tiga då någon tilltalar en

Psykisk mobbning innehöll följande mobbningsformer

- Hota
- Manipulera
- Utöva utpressning
- Göra miner och grimaser
- Utesluta
- Ändra på lekens regler
- Prata bakom ryggen

Psykisk mobbning har ofta att göra med relationell mobbning eller aggression som är anknuten till kompisrelationerna. Det betyder att målet med mobbningen är att manipulera och förstöra offrets människo- och kompisrelationer.

Barnen och föräldrarna talade klart mest om uteslutning ur gruppen och om uteslutning ur lekar. Nästan alla mobbningsituationer kulminerade såväl enligt intervjuerna som enligt iakttagelserna i val av lekkamrater och lekar samt uteslutning ur lekgruppen.

Intervjuaren: "Vad orsakar vanligen gräl?"

Anställd: "Kompisar, att den där inte leker med mej."

Barnen fick även mer ingående frågor om mobbning samt om saker som har att göra med mobbning. Barnen kunde till exempel inte alltid namnge saker som anknyter till kamratrelationer, såsom uteslutning ur lekar, som mobbning. Därför fick barnen bland annat berätta om hurudana saker som gör dem ledsna. Även dessa svar hade väldigt ofta att göra med uteslutning ur lekgruppen.

Intervjuaren: "Vad får dig att bli ledsen här i daghemmet?"

Flicka, 6 år: "När kompisarna int leker me mej"

Pojke, 4 år: "Ja har nog aldrig haft en kompis"

I intervjuerna kunde barnen berätta om gruppens dynamik även allmänt, inte bara från sin egen synvinkel. Största delen av gruppens barn visste vem av barnen som lämnas utanför gruppen, vem som stör andras lekar, vem som bestämmer i gruppen eller vem alla vill leka med.

Forskning har visat att småbarn tenderar att i högre grad använda sig av direkta former av mobbning framom indirekta (se t.ex. Monks 2000). Psykisk mobbning som anknyter till kompisrelationer har visserligen visat sig förekomma redan hos treåriga barn. Relationell mobbning utförd av barn före skolåldern (3–5 år) är ofta mindre utstuderad än äldre barns aggression. En situation, där relationell aggression används på olika sätt beroende på barnets ålder, kan handla om att hota att inte vara vän med någon om den personen inte ger just den sak den andra vill ha. (Crick et al. 1999.) Även Perren (2000) fann i sin undersökning att barn i daghemsåldern använde sig av både fysisk, verbal och psykisk mobbning.

I materialet hittades flera exempel på att även små barn använder sig av relationell mobbning.

Intervjuaren: "Vad gör dej ledsen då?"

Flicka, 6 år: "Åtminstone då (paus) nån har lovat att leka med mej och sen bryter den sitt löfte."

Intervjuaren: "Hur mobbar barnen?"

Anställd: "... Och på sätt och vis såras den andra på ett väldigt, väldigt medvetet sätt, det är sånt att man faktiskt intrigerar och spelar med kompisrelationerna."

► Fallbeskrivning: maktanvändning med hjälp av födelsedagsinbjudningar och matsäck

Födelsedagsinbjudan

Intervjuer med personalen:

En pojke (6 år) firade sin födelsedag i maj. Personalen berättade att han sedan januari hade ändrat på listan över dem som blir bjudna på kalaset beroende på om de andra barnen gjort som han vill eller inte. Han hotade även upprepade gånger de andra barnen i gruppen med att inte dela ut en inbjudan till dem. I praktiken strävade han efter att bestämma över de sociala relationerna mellan pojkarna i gruppen och hade även gjort det redan i flera månader. Enligt personalen använde pojken makt i gruppen och manipulerade de andras kamratrelationer.

Daghemsbesök i en grupp med 3–5-åringar

Barnen har leksaksdag och leker fritt i rummet. Tre pojkar sitter vid ett bord och ritat. En flicka kommer från tamburen med en födelsedagsinbjudan i handen. Hon säger högljutt att hon har en inbjudan till Anders födelsedagskalas i sitt fack. Nästan alla barn rusar iväg till tamburen för att kolla sina fack. En del kommer tillbaka med en inbjudan i handen och en del konstaterar att ”jag har inte fått en”. En vuxen (Lena) kommer från sin kaffepaus gående genom tamburen och märker situationen. En av pojkarna som ritade vid bordet granskar ängsligt facket och säger: *”jag har inte en inbjudan till Anders födelsedagskalas”*. I facket finns ändå daghemmets meddelande till hemmet. Lena konstaterar att *”du har en lapp”*. Pojken frågar ännu ett par gånger *”har jag?”*. Lena säger att *”jo jo – lapp som lapp. Alla har en lapp.”*

Pojkarna flyttar tillbaka till bordet för att rita och pojken berättar där glatt till sina kompisar att han är inbjuden till Anders födelsedagskalas. En annan pojke säger att han visst inte är inbjuden, *”det är inte nån inbjudan”*. Pojken svarar förvirrad flera gånger att *”visst är det, Lena sa”*. Den andra pojken svarar inte längre.

Under observationsperioden förekom det maktanvändning med födelsedagsinbjudningar i största delen av utredningsdaghemmen. Såsom i det första exemplet, strävar barnen efter att bestämma över varandras sociala relationer och möjligheten att få en inbjudan användes som ett hot. I det andra exemplet fungerade inbjudningarna som ett medel för att utesluta. Att inte ge en inbjudan till födelsedagskalaset kan också vara en hämnd för något den andra har gjort.

Matsäck:

En observationssituation hade att göra med daghemmets utflykt till skogen där barnen hade med sig små matsäckar. I en grupp av fem pojkar användes matsäckar för att köpa vänner för resten av dagen. Ett av barnen hade inte matsäck med sig och han vägrade ta emot daghemmets matsäck. Pojkarna satte sig bredvid varandra i skogen och började diskutera hur de skulle dela sina matsäckar. Tre av pojkarna åt sin egen matsäck men en av pojkarna delade sin matsäck med de andra och gav de andra order om vad och med vem de andra skulle leka. Pojken som inte hade matsäck med sig bad

upprepade gånger om han kunde få lite av de andras matsäckar men han lämnades systematiskt utanför matutdelningen.

I detta exempel fungerar matsäcken på samma sätt som födelsedagsinbjudningar som ett medel för makt samt som en möjlighet att utesluta ett barn ur gruppen.

4. När och var förekommer mobbning?

Enligt materialet förekom mobbningsituationer i regel i samband med s.k. fria lekar inomhus eller ute på gården. I flera intervjuer berättade barnen att dumma saker händer då de vuxna inte ser eller då de har bråttom. Trots detta fanns det även exempel på mobbning bl.a. under vilo- och sovsituationer trots att det alltid fanns en vuxen närvarande. Mobbning kan vara svårt att upptäcka även om den vuxna är närvarande.

Barn, 4 år: ”Den river mej i håret när jag ligger i min säng, den skuffar alltid nånting i min säng.”

Anställd 1: ”Ute i lekparken finns det ofta andra dagisars tanter som kommer och klagar på våra barn. Våra barn har gaddat ihop sig och utsätter de andra barnen för tråkiga saker. I parken är det svårt att hålla koll på vad alla gör fast man försöker. Inomhus är det lättare att kontrollera vad barnen gör. Reglerna och rutinerna är tydligare inomhus. Andra dagisar har andra regler så då vi är utomhus vet inte barnen vad som gäller.”

Anställd 2: ”De tävlar om vem som får gå först ut, eller vem som får stå först i kön.”

Anställd 3: ”Då det händer så mycket på dagis och ingen riktigt har tid kan det uppstå situationer när det händer mera saker än andra gånger. Vissa barn utnyttjar detta.”

Barn: ”Ute tycker jag att det händer mest tråkiga saker”.

Intervjuaren: ”Var då till exempel?”

Barn: ”På alla ställen för (paus) vi är såna där pojkar som alltid brukar springa omkring på gården.”

Intervjuaren: ”Ja ja att ni rör er mycket ... mm. Brukar de vuxna se vad ni gör?”

Barn: ”Nääh. Det är hemskt sällan de ser”.

Personalen nämnde störande beteende under gemensamma verksamhetstunder, t.ex. morgonsamlingen, som en form av mobbning. De berättade att de upplever sådant beteende som hindrar eller stör det bredvidsittande barnets inläring som en form av mobbning. Denna typ av beteende upprepas enligt personalen ofta och genom att störa de andra barnen använder barnet som stör makt i gruppen.

5. Mobbning och relationer till andra i gruppen

Det är viktigt att ett barn känner sig accepterat, omtyckt och uppskattat bland sina jämnåriga i kamratgruppen och att det själv accepterar, bryr sig om och uppskattar de andra i gruppen. Som en följd av denna reciproka samspelsprocess kan barnet känna sig som en jämbördig medlem i sin grupp (Pörhöla, expertträff 22.10.2009.)

En väsentlig del av samspelsförhållanden mellan barn är att bli godkänd eller avvisad av de jämnåriga. Redan i daghemmet börjar det utvecklas hierarkiska sociala strukturer mellan barnen. Inte ens små barn anser att alla i gruppen har samma värde, utan kan avgöra vem de inte tycker om och vem de tycker om. Ofta värderar gruppens medlemmar varandra ganska lika, och på basis av dessa värderingar får varje barn sin sociala status. Barn som är omtyckta är favoriterna i gruppen och andra barn söker sig gärna till deras sällskap. En del av barnen lägger man inte så mycket märke till och andra blir rentav diskriminerade. Av sådana här sociala strukturer byggs barnens hierarkiska värdesystem upp redan i daghemmet. (Laine & Neitola 2002.)

Bra relationer med andra barn främjar barnets utveckling på ett mångsidigt sätt. Om ett barn inte är delaktigt eller upplever positivt samspel med sina jämnåriga tyder det på anpassningsproblem. Även tillbakadragenhet eller ensamhet är riskfaktorer, oberoende av om situationen har att göra med barnets eget beteende eller andra barns beteende. Om problemen i kompisrelationerna pågår länge betyder det att barnet hamnar utanför fysiskt, socialt och emotionellt och löper därmed en klar risk att marginaliseras samt att bli mobbad eller mobbare. (Laine & Neitola 2002.)

Avvisade barn

Avvisade barn kan vara aggressiva, mer tillbakadragna och ha sämre kognitiva färdigheter än de andra medlemmarna i gruppen. Avvisade barn är vanligtvis inte både aggressiva och tillbakadragna, utan barnen kan delas in i skilda grupper. En del av de aggressiva avvisade barnen har en tendens att forma grupper sinsemellan, och då blir de inte helt och hållet utanför, utan uppnår rentav beundran i sina egna grupper, i synnerhet i skolåldern. Däremot har de tillbakadragna avvisade barnen bara lite kommunikation med de jämnåriga. Senare kan aggressivitet rentav vara kopplat till popularitet. Avvisade barn löper större risk än de andra barnen att få flera olika sorters problem (skolsvårigheter, emotionella svårigheter, beteendeproblem, nedstämdhet) senare i livet. (Laine & Neitola 2002.) Både tillbakadraget och aggressivt beteende orsakar problem i kompisförhållanden, och dessa problem ökar alltjämt tillbakadragenhet och aggressivitet. Det är vanligen speciellt svårt för avvisade barn att ansluta sig till gruppen. (Puzallah & Wasserman 1990.)

I daghem är det oftast aggressiva barn, som är omogna och har bristande självkontroll som blir avvisade (Harrist, Zaia, Bates, Dodge & Pettit 1997). Aggressiva avvisade barn försöker komma med i gruppen med våld, de avbryter och stör de andras aktiviteter.

► Fallbeskrivning; ett avvisat barn

Intervju med Lauri, 5 år:

Intervjuaren: "Finns här nån som inte har några kompisar?"

Lauri: "I alla fall Elias, Elias har nästan aldrig riktigt nån kompis, för han mobbar alltid. Därför har han int fått nån kompis."

Intervjuaren: "Finns här nån som brukar störa dom andras lekar?"

Lauri: "Ibland gör Elias så, att han kommer med i leken fast han int ha fråga lov först"

Intervju med Mikko, 3 år:

Intervjuaren: "Har du kompisar här i dagis, vilka kompisar hade du igen?"

Mikko: "... Elias och några andra ropar så mycket, så dom tycker ja int om som ropar så hemskt."

Intervjuaren: "Vad tycker du att mobbning är för nåt?"

Mikko: "Nå när jag steg upp från vilan och försökte stiga över Elias, så sen mobba Elias mig när han satt sina fötter mellan mina fötter och sen blev jag så rädd att jag sprang till gången, där vart barnträden är, så jag var så rädd och Elias sprang efter mej ... " "Int rev Elias i mej sen heller."

Intervjuaren: "Så vad är mobbning då?"

Mikko: "Mobbning är när ... Elias mobbar mej och int låter mej gå nånstans ... "

Intervjuaren: "Finns här nån som alltid bestämmer över andra?"

Mikko: "Nå sånt, det finns nån, är det Elias?"

Intervjuaren: "Har du sett att nåt barn här har blivit mobbat?"

Mikko: "Jo jag har sett att Elias nångång har blivit mobbad. Ute mobbade dom Elias. När Elias sprang bort och så sprang dom efter."

Intervju med Jani, 6 år:

Intervjuaren: "Finns här nån som alltid stör andras lekar?"

Jani: "Nå jo, Elias. "

Intervjuaren: "Hur stör han då?"

Jani: "När vi gjorde sandslott ute så kom han och störde. Han stör allas lekar."

Intervjuaren: "Har Elias egna vänner?"

Jani: "En bara, Jonas ibland."

Intervju med Antti, 6 år:

Intervjuaren: "Finns här nåt sånt barn som alltid bestämmer över andra?"

Antti: "Jo. Elias. En gång sa han att hans mamma bestämmer över alla."

Intervjuaren: "Finns här nån sån som alltid stör dom andras lekar?"

Antti: "Elias."

Intervjuaren: "Har nån nångång mobbat dej?"

Antti: "Jo, Elias."

Intervjuaren: "På vilket sätt?"

Antti: "Han har slått mej många gånger."

Intervju med Johanna, 5 år:

Intervjuaren: "Finns här nån som int har nån kompis?"

Johanna: "... Elias stör också alltid alla lekar, men han har int nån kompis, för han stör allas lekar."

Intervju med Elias, 4 år:

Intervjuaren: "Har du mycket kompisar här i daghemmet?"

Elias: "Nä. Jag vet vem annan är min kompis, Jonas. Aksu säger att jag är dum. Jonas bestämmer och Lauri säger att han är snabbare än jag fast han är bara så här (tre)."

Intervjuaren: ”Finns här nån som aldrig har nån kompis?”

Elias: ”Jag har nog aldrig haft nån kompis.”

Intervjuaren: ”Har det hänt så, att du int får va me och leka?”

Elias: ”Nä (skakar på huvudet). Lauri leker int med mej.”

Intervjuaren: ”Finns det nån här som stör dom andra barnens lekar?”

Elias: ”Jo, Aksu”

Intervjuaren: ”Har du stört dom andra barnens lekar?”

Elias: ”Jo”

Intervjuaren: ”Har du mobbat dom andra?”

Elias: ”Jo det har jag”

Intervjuaren: ”Har nån mobbat dej? Vem?”

Elias: ”Nå nog vet du just. Aksu.”

Personalen på daghemmet berättar om Elias dag:

Barnen sitter rätt lugnt vid matbordet. Elias meddelar mitt i allt upprörd att han inte kan äta för att Mikko stirrar. Mikko sitter mitt emot Elias och koncentrerar sig på att äta. Han försvarar sig och säger att han inte stirrar på Elias. Elias är gråtfull för att han är störd av stirrandet. En vuxen förklarar för Elias att Mikko inte stirrar på honom, utan annars bara ser framåt. Efter att ha ätit tar Elias sin tallrik och är på väg att föra bort den, men vänder sig överraskande mot Mikko på vägen, och slår honom med knytnäven. En vuxen rusar fram för att ingripa, och Elias börjar gråta och säger att stirrandet stör honom.

Exemplet visar att flera barn i gruppen anser att Elias är störande och aggressiv, rentav skrämmande för de små. Såväl Elias själv som gruppens andra barn vet att Elias inte har vänner för att han stör de andras lekar. Elias beteende är impulsivt, aggressivt och oberäkneligt. Han känner även själv igen att han blir utanför gruppen. Elias färdigheter att delta i de andras lekar och i gruppen är eventuellt bristfälliga. Stör han de andras lekar för att han inte känner till något annat sätt att visa sitt behov att vara en del av gruppen? Är Elias kanske samtidigt både mobbare och offer (eng. bully-victim) som upplever att han är mobbad (utesluten ur gruppen) medan resten av gruppen upplever att Elias mobbar genom att vara aggressiv och störa de andras lekar?

Tillbakadragna avvisade barn

Boivin, Hymel och Hodges (2001) forskning visar att tillbakadragna avvisade barn inte själva aktivt tar initiativet, även om de vill vara en del av gruppen. Dessa icke-aggressiva avvisade barn är bättre medvetna om att de är avvisade än vad aggressiva avvisade barn är. De har även lägre självaktning och känner sig mer ensamma. (se Laine & Neitola 2002.)

Små barns ensamhet har undersökts rätt lite. Undersökningarna har ändå visat att barn före skolåldern förstår vad ensamhet är på känslonivån och även upplever ensamhet. Cassidy och Asher (1992) har kommit fram till att tillbakadragna barn som blir aktivt avvisade av sin grupp är mest ensamma. De börjar så småningom känna sig ensamma och senast i skolan börjar det förekomma depression och negativ självaktning hos dem. Weiss (1973) skiljer på social och emotionell ensamhet. Med social ensamhet menas avsaknaden av ett positivt socialt nätverk av vänner och med emotionell ensamhet menas avsaknaden av ett

nära föremål för affektion. Känslan av ensamhet är även mycket subjektiv, en kan vara nöjdare ensam än någon annan. Parkhurst och Hoppmeyer (1999) definierar ändå ensamhet som en negativ, vemodig eller ångestfylld känsla av att vara avskild från andra. Till detta hör behovet av att höra ihop med andra och vara nära andra, samt längtan efter detta.

Med ett tillbakadraget barn avses ett barn, som konstant är mindre i kontakt med sina jämnåriga än vad barn i åldersgruppen i genomsnitt är. Det är viktigt att identifiera de barn som inte verkar vilja vara med i gruppen.

Då vi samlade material för projektet träffade vi även på sådana barn som inte var med i gruppen men som inte heller direkt var avvisade av gruppen. I materialet fanns ett barn, som enligt iakttagelserna lekte ensam och verkade nöjd med det. I intervjuerna berättade de andra barnen att hon inte har vänner för att hon inte vill komma med och leka. Även personalen berättade att barnet gärna leker ensamt. De upplevde att det är barnets eget val.

► Fallbeskrivning: ett ensamt barn

Daghemsbesök i en grupp av 5–6-åringar

Jag kommer till gruppen på morgonen efter frukosten. En del av barnen sitter ännu vid bordet, och en del har redan slutat äta och börjat leka. Det är leksaksdag då barnen får ha en egen leksak med sig och själva fritt välja sina lekar, vem de leker med och var de leker. Den vuxna följer enbart med att inte för många barn går med i en enskild lek. Barnen söker sig på eget initiativ till lekar och utnyttjar smidigt alla utrymmen. Det ser ut som om barnen delar upp sig i grupper och på olika platser utan problem.

I vilorummet leker två lekgrupper samt en flicka som leker ensam (Elin). Jag stannar och följer denna lek. Den ena gruppen har först fem flickor. Det kommer fler flickor till daghemmet och de deltar i den här leken utan problem. Flera av flickorna har med sig en likadan svan som har små älvor på ryggen. Alla de flickor som anslutit sig till leken leker med älvorna.

Flickan som leker ensam i rummet öppnar och stänger lådor i en liten byrå och pratar för sig själv. Ibland slutar hon leka, går omkring flickorna och ser på leken. Efter det flyttar hon sig tillbaka till byrån. En gång lämnar hon rummet och strövar omkring. Hon tittar vad man gör i de andra rummen och kommer igen tillbaka till lådorna. Efter att ha lekt en stund kommer hon och frågar mig vad jag gör och ber mig att läsa en bok. Jag svarar att jag inte kan läsa nu, för det är mitt jobb att skriva det här, och hon flyttar sig tillbaka och pratar för sig själv. Jag frågar ändå ifall flickan har en egen leksak med sig. Hon svarar att hon har glömt den hemma. Efter en timme avbryter den vuxna leken och inleder därefter morgonsamlingen.

Intervju med daghemmets personal:

Intervjuaren: ”Tycker du att det finns nån här i gruppen som blir mobbad?”

Anställd: ”... Nå Elin är såndän tillbakadragen, men sen då vi har, att vi försöker ta med henne så ha int Elin velat gå med. Nuförtiden leker hon lite med Nora. Men hon är vår enstöring.”

Intervjuaren: ”Är Noras och Elins förhållande jämlikt?”

Anställd: ”... Elin är nog jätteintressant, det känns själv som, att hon kanske är en sån som visar tecken på aspergers. Hon har en jättestark vilja, hon går och ser ut som om hon strövar omkring för sig själv, men hon har ändå helt egna lekar hela tiden inne i huvudet. När man sätter henne och leka med andra så vill hon int. Hon vill int vara med dom andra. Hon har sina egna lekar. Livet i hennes huvud är väldigt intensivt.”

Intervjuaren: ”Lider Elin av att hon är ensam?”

Anställd: ”... Nej, inte alls. Om det kommer nån annan dit så stör det nog leken i hennes huvud.”

Intervju med barnen:

Intervjuaren: ”Finns det nån här som aldrig får vara med i leken?”

Flicka, 6 år: ”En Elin.”

Intervjuaren: ”Varför får Elin int vara med i lekarna?”

Flicka, 6 år: ”Nå för att hon vill alltid leka ensam och sen låter hon int andra komma med i leken. Nog ber hon ibland med i leken.”

Elins föräldrar gav inte tillåtelse till intervju.

Flickan i exemplet söker sig upprepade gånger till att leka ensam. Både barnen och de vuxna i gruppen är vana vid situationen och har accepterat tanken att barnet vill vara för sig självt. De till och med säger att hon är en enstöring till sin natur. I det här fallet kan man fråga sig ifall barnet verkligen vill vara konstant ensamt eller ifall flickan har utvecklat en strategi för att undvika att bli avvisad? Varje barn och person vill höra till gruppen och vara en viktig och accepterad del av sin grupp. Barn som ofta eller alltid är ensamma väljer sällan själv sin roll, även om det kan se ut så utifrån sett. Därför borde man fästa mer uppmärksamhet vid ensamma barn.

Den negativa växelverkans onda cirkel

Kaarina Laine (2002) har beskrivit avvisade barns situation med hjälp av följande schema (bild 2). Att bli avvisad har konstaterats ha ett samband med mobbning som företeelse och hur mobbning uppkommer.

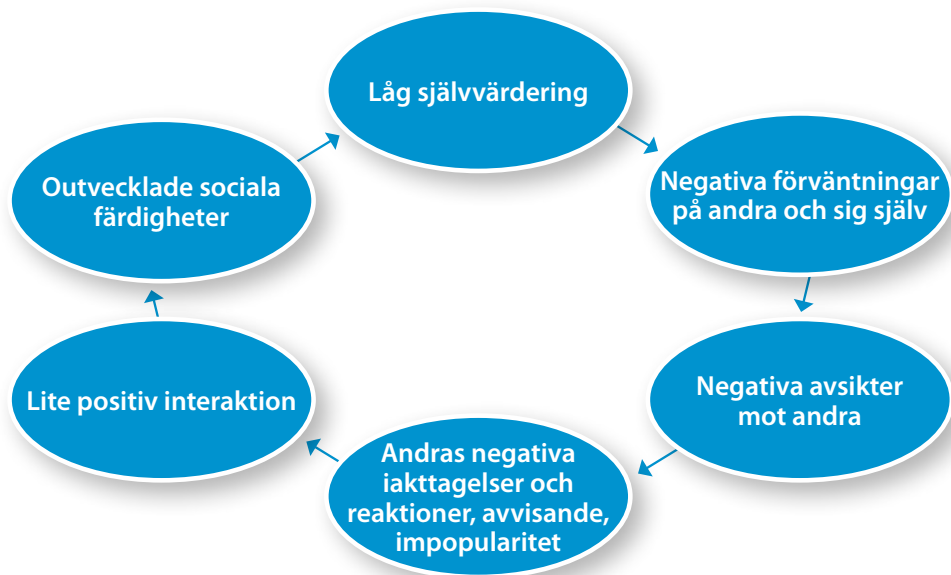

Bild 2. Den negativa växelverkans kretslopp (Laine & Neitola 2002).

Ett avvisat barn löper risk att hamna i en ond cirkel av negativ växelverkan. Det är så gott som omöjligt för barnet att hjälpa sig själv att bryta den onda cirkeln. Barnet kan hamna i situationen på grund av många olika orsaker, t.ex. genom sina från början svaga sociala färdigheter. Ett tillbakadraget eller aggressivt barn som är avvisat av de andra i gruppen hör till riskgruppen för att hamna i den ovan beskrivna onda cirkeln. Då finns det risk att barnet med tiden börjar värdera sig själv negativt och får en negativ uppfattning om både sig själv och andra. Då barnet blir avvisat får det inte heller träna sin svaga samspelsförmåga och kan därför inte heller utveckla den mera. (Laine & Neitola 2002, 36.)

Också barn som t.ex. på grund av mobbning inte får träna på sin samspelsförmåga och som har låg självaktning kan hamna in i den onda cirkeln. Det är svårt att skilja på om den onda cirkeln är orsaken till att barnet blir mobbat eller om mobbningen är orsaken till att barnet hamnar i den onda cirkeln.

Det har även konstaterats att barnens ställning i gruppen är mycket bestående. I synnerhet ser den mobbades roll ut att vara mycket permanent och den kan utan medvetet ingripande håller i sig i årtal. (Salmivalli, Lappalainen & Lagerspetz 1998.)

I utredningen observerades det att även ett litet barn känner igen att det är avvisat. Till och med en treåring vet att hon/han blir utanför sin grupp av jämnåriga. Då barnen intervjuas

des frågade man dem ifall någon i gruppen alltid är utan kompisar. Barnens svar kontrollerades med personalen, och ofta motsvarade barnens svar personalens uppfattning om vilka barn som lämnas utanför.

Intervjuaren: ”Finns det nån har som alltid är utan kompisar?”

Pojke, 3 år: Nå jag, det är nog jag.”

Perren & Alsaker (2002) har i sin undersökning noterat att mobbning i daghem skiljer sig i väldigt liten grad från mobbning i skolan, och att t.ex. roller förknippade med mobbning kan hittas redan i grupper med barn före skolåldern. Det ser även ut som om just avvísande i daghem, t.ex. att bli utesluten ur kamratgruppen och att bli mobbad, signalerar anpassningsproblem. De kan ta sig uttryck som bland annat missanpassning till daghemmet, som negativ inställning till skolan och som svag skolframgång (Ladd 1990).

Skillnader mellan vänskapsrelationer och relationer till andra i gruppen

I en grupp av jämnåriga har barnen olika relationer till varandra. Alla relationer med jämnåriga är inte vänskapsförhållanden. Med vänskapsrelation avser Salmivalli (2005) ett ömsesidigt, positivt, nära och jämlikt förhållande. Grovt uppdelat kan man säga att barnet i en vänskapsrelation lär sig färdigheter som behövs i nära mänskliga relationer såsom i parrelationer, medan barnet i gruppen lär sig färdigheter som behövs i samhället. (Salmivalli 2005.) Att vara godkänd och populär i kamratgruppen betyder inte nödvändigtvis att barnet har någon ömsesidig vänskapsrelation. Redan en vänskapsrelation kan skydda barnet från att bli mobbat, även om hon/han är avvísad bland de jämnåriga (Bukowski 1999). Betydelsen av vänskapsrelationer växer när barnet växer, och då skolan börjar har barnen redan mycket nära och hållbara vänskapsrelationer. Med hjälp av en så kallad sociometrisk mätning kan man hitta de barn som är avvísade av gruppen. I mätningen nämner barnen tre medlemmar i kamratgruppen som de tycker mest om och tre medlemmar de tycker minst om. Det finns otaliga olika variationer av mätningemetoden. En av den sociometriska mätningens svagheter är att den inte berättar tillräckligt mycket om vänskapsrelationer mellan barn. (Salmivalli 2005.)

Kochenderfer & Ladd (1999) har påpekat att övergången från daghemmet till skolan går lättare för de barn som har fler vänner. Vänskapsrelationerna påverkade även hur barnen senare trivdes i skolan. Barn med fler vänner hade en positivare inställning till skolan än de barn som hade färre eller inga vänner alls. Också längre fram tyckte de barn som hade bestående vänskapsrelationer mer om skolan. Enligt Hodges, Boivin, Bukowski & Vitaron (1999) skyddar en vänskapsrelation barnet från att bli mobbat. Av dessa undersökningar kan vi dra slutsatsen att vänskapsrelationer har mycket stor betydelse för barnets välbefinnande och trivsel i skolan. Det är bra att uppmärksamma hur vänskapsrelationer utvecklas och består redan före skolåldern för att förebygga mobbning.

När man granskar vänskapsrelationer måste man också granska deras kvalitet. För att en vänskapsrelation ska vara jämlik och främja barnets positiva utveckling får det inte förekomma negativ växelverkan, t.ex. avvísande, hånande eller dominerande beteende (Kochenderfer & Ladd 1999).

► Fallbeskrivning: ett oharmoniskt vänskapsförhållande

Daghemsbesök

Gruppens barnträdgårdslärare gör en sociometrisk utvärdering om kompisförhållanden i sin grupp. Petra berättar för barnträdgårdsläraren att hon blir lite mobbad. Läraren frågar vem det är som mobbar henne och Petra berättar att det är Julia. Hon berättar att Julia kommenderar henne och river henne i håret i vilorummet. Läraren berättar för intervjuaren att han/hon är överraskad över svaret, eftersom Petra och Julia är bästa vänner. Petras mamma har tidigare berättat för läraren att Julia kommenderar Petra och har kritiserat hennes maskeraddräkt.

Intervju med daghemmets personal:

Intervjuaren: ”Har ni diskuterat mobbning med föräldrarna?”

Anställd: ”Jo, det har vi. I ett par diskussioner har vi pratat i ett förebyggande syfte på det sätt, att då jag har märkt vilka styrkeförhållanden här finns. Och vi har pratat med personalen om vad situationen är, och så har vi försökt göra föräldrarna medvetna. I den här eller dom här diskussionerna har det i själva verket varit ett flickpar som vi har pratat om, Petra och Julia. Det har handlat om det, att vi har uppmuntrat barnen att komma ihåg att det finns en såndän egen bestämmanderätt, som man måste skydda och man måste skydda den egna integriteten. Att på nåt sätt den andra int kommer åt att bestämma om riktigt alla saker och att det finns en såndän åsiktsfrihet.”

Intervju med Petras mamma:

Intervjuaren: ”Trivs ditt barn på daghemmet?”

Mamma: ”Det varierar. Petra och Julia har varit bästa vänner sen de var små, ända sen de var två år gamla och tre år gamla har de varit i samma grupp. Julia är Petras bästa vän, och det känns som bästa fiende också. Dom tycker jättemycket om varandra, men sen finns där också lite sånär mobbande från Julias sida, som sen jätteofta gör Petra lessen. Petra har ett hemskt behov att få Julias godkännande i vissa saker.”

”Det finns andra flickor också i gruppen som Petra leker med och som kommer till oss och leker och är på gården. Att Julia är verkligen int den enda kompisen. Men nog är hon en såndär hjärtevän, dom är helt oskiljaktiga.”

”Det finns ändå en obalans i förhållandet. Men där finns också en skillnad i synsätt mellan två mammor. Julias mamma har hemskt länge ansett att Julia är i underläge i det här vänskapsförhållandet, medan jag igen ser det tvärtom. Att Julias karaktär är mycket kvickare och påhittigare och olydigare. Det igen för med sig det att Julia bestämmer väldigt mycket i lekar. Till exempel igår på kvällen, och det här är just det som jag upplever som mobbning och jag har också pratat om det här med Julia. Så, vi var ute igår kväll, och vi måste gå in, så då lockade Julia Petra att springa iväg. Jag har ofta pratat med Julia om det här, att när jag säger nåt till Petra och Julia hetsar henne att göra det motsatta. Jag har också pratat med Petra och Julias mamma, men Julias mamma kan int tro det om sin dotter.”

”Petra säger alltid ibland hemma att Julia mobbar. Och sen finns det en annan, Nora, som kallar Petras pappa för dum. Nora hade sagt åt Julia att när kommer dumma Petras dumma pappa efter henne. Petra tyckte att det kändes jättetråkigt, fast Nora int nödvändigtvis menar det så. Men det är svårt att förklara för ett barn att den andra int nödvändigtvis menar det så illa som det låter.”

Intervjuaren: ”Upplever du alltså att Petra blir mobbad?”

Mamma: ”Ja.”

Intervjuaren: ”Tycker du det finns nån orsak för det?”

Mamma: ”Det finns ingen orsak för det. Men vi har gjort Petras maskeraddräkt själv och Julias igen är köpt från butikerna, så jag vet int vad som riktigt är orsaken att Julia tycker att dom är jättedumma. Att är Julia sen också harmsen över att hon int har en som gjorts hemma. Men jag tycker int om det att man ständigt ska bli lessen för nåt, och sen då det fortsätter på det sättet att när nästa maskerad kommer så funderar Petra vad Julia säger den här gången. Varje gång funderar vi ifall Julia kommer att tycka om den eller skratta.”

”... jag ser int den vänskapen som konstruktiv och bra. Innehållet i lekarna är int heller riktigt konstruktivt. Jag har följt med när Petra leker med andra, och det är vettiga lekar. Men med Julia är det sånt där härjande, sist lekte dom sånt att Petra ligger på sängen och att Julia skär bort Petras fötter med motorsåg och låter blodet rinna bort. Som sen sluta med att Petra började gråta. Så int är det ju konstruktivt.”

Intervjuaren: ”Varför vill Petra vara med Julia?”

Mamma: ”Jag vet int, hon tycker att Julia är hennes bästa vän. Så sa hon igen på morgonen, att hon älskar Julia, Julia är hennes bästa vän.”

Med hjälp av exemplet ovan kan man t.ex. fundera om vänskapsrelationens kvalitet är bra och om det ingår sådant negativ växelverkan, avvisande, hånande eller dominerande beteende som Kochenderfer och Ladd (1999) har tagit upp? Dessutom är det intressant att fundera över hur man kan hjälpa ett barn i en situation, där barnet självt också nämner att mobbaren är hennes/hans bästa vän.

Barn som betar sig aggressivt

En av de mest centrala problempunkterna i relationerna med jämnåriga är den aggressivitet som barn visar varandra. Aggressivt beteende är ett problem för både barnet självt och för dess omgivning. (Salmivalli 2005.) Aggression som känsla är inte samma sak som aggressivt beteende. Även en stark känsla av aggression kan förekomma utan våld, och på motsvarande sätt kan aggressivt beteende förekomma utan en känsla av aggression. Känslan av aggression hör till barnets och den ungas utveckling som en normal del av den känslomässiga utvecklingen. (Cacciatore 2007.)

I känslan av aggression ingår förargelse, ilska och vrede. Enligt Cacciatore (2007) åstadkommer känslan av aggression ilska, en vilja att anfälla samt en vilja att försvara sig själv

och stå på sig. Barn och unga behöver känslan av aggression. Konflikter och gräl som för med sig en känsla av aggression främjar utvecklingen av social kompetens och självkontroll och ger övning i förmågan att kanalisera känslor. Man måste trots allt lära sig att behärska aggressionen på ett konstruktivt sätt. Alla, också redan ganska små barn, ställs oundvikligen inför smärtsamma känslor såsom besvikelse och förlust.

Aggressivitet indelas ofta i två typer av aggressivitet: **proaktiv** och **reaktiv**. Dessa former av aggression överlappar ofta varandra, trots att de skiljs åt som begrepp.

Proaktivt aggressiva barn använder våld planerat och med eftertanke. De har som vana att hota, de kan slå sönder saker eller ge sig på någon bara för att få sin vilja igenom. Proaktiv aggressivitet är att använda aggressionen som ett medel för att driva igenom sina egna avsikter. Beteendet är inte nödvändigtvis förknippat med ilska mot personen eller föremålet för aggressionen. Det våldsamma beteendet är beräknande och barnet kan manipulera andra till att använda våld. Ett proaktivt aggressivt barn kan ha en välutvecklad social förmåga och hon/han tolkar sin kamratgrupp bra. Den proaktiva aggressiviteten har konstaterats hänga ihop med risken att bli en skolmobbare. (Salmivalli 2005.)

Reaktivt aggressiva barn har ett hetlevrat temperament. De tappar lätt behärsningen och får obehärskade vredesutbrott. Denna typ av aggressivitet är oplanerad och okontrollerad och uppträder vanligen då barnet känner sig hotat. (Perren & Alsaker 2006.) De reaktivt aggressiva barnen menar inte nödvändigtvis vad de säger eller gör i vredesmod och ofta ångrar de sitt beteende efteråt. Det har konstaterats att det finns ett samband mellan reaktiv aggressivitet och att bli mobbad. (Salmivalli 2005).

Ett reaktivt aggressivt barn är ofta avvisat, och han/hon använder sin aggressivitet rätt slumpmässigt och i situationer som han/hon upplever som hotfulla. Dessa barn kan hamna in i en så kallad mobbare/offer-roll (bully-victim). Barnets aggressivitet upplevs som mobbning, vilket leder till att barnet blir avvisat, vilket igen i sin tur upplevs som mobbning från barnets sida. (Perren & Alsaker 2006.)

Aggressivitet har visat sig vara ett drag som ofta förekommer hos avvisade barn. Det verkar även vara ett vanligare problem hos pojkar än hos flickor. Trots dessa resultat fokuserar få interventionsprogram direkt på aggressiva barn. (Coie & Koeplin 1990.)

Det fanns flera exempel på aggressiva barn i materialet. Största delen av dessa var klart reaktivt aggressiva barn, som ansåg sig bli mobbade för att de var avvisade av resten av gruppen. De andra barnen i gruppen ansåg ändå att de aggressiva barnen var mobbare, eftersom de bråkade och störde de andra barnens lekar. Dessa barn hade klara svårigheter att delta i gruppens verksamhet och lekar. Följande intervjuer är med tre anställda i en grupp. De reflekterar kring beteendet hos en pojke som heter Tim. Enligt dem verkar Tim tydligt både vara mobbare och offer på samma gång. Han får inte vara med i den övriga gruppens lekar och han blir ofta nervös och reagerar på ett aggressivt sätt.

Intervjuaren: ”Vem sku kunna vara en mobbare där?”

Anställd 1: ”Om jag tänker att vem är mobbare, men samtidigt offer, så är det Tim. Tim mobbar mycket, men han blir även mobbad och han har, inbillar jag mig, en mycket subjektiv upplevelse mot båda hållen, han vet det ...”

Intervjuaren: ”Kan du riktigt nämna vem där som sku kunna vara en mobbare?”

Anställd 2: ”... Tim kanske på basis av hans beteende, att han lätt går och stör andras lekar, men han är också ganska ofta ett offer, så det är på sätt och vis en sån ... Han är sån, tycker jag, att han också blir mobbad på sätt och vis, han får inte vara med, men han går nog och mobbar andra också då.”

Intervjuaren: ”Kan man hitta en mobbare därifrån?”

Anställd 3: ”Nå om man tänker liksom bakåt så nog var Tim i nåt fall ett offer. Blev väldigt ofta utanför. Togs liksom bara int med i leken. Beror såklart på Tims egna lekförmåga och sociala förmåga, men int bara liksom ...”

Gruppens barnträdgårdslärare berättar också att Tim är en 4-årig pojke med behov av särskilt stöd. Hans beteende är så impulsivt att de andra barnen ser honom som oberäknelig. Därför blir han mycket ofta avvisad av gruppen i leksituationer. Att bli avvisad orsakar en aggressiv reaktion hos Tim, som i sin tur börjar störa de andras lekar.

I nästa exempel berättar vi om ett barn som man kan tänka sig att kanske använder sig av proaktivt våld. De andra barnen berättar att detta barn skuffas och mobbas. Trots det säger pojkarna att han är deras kompis och Teemu själv säger att han har flera kompisar i dagiset. Den vuxna i gruppen berättar att det finns en pojke i gruppen vars mamma har varit orolig över pojkens vänskapsrelation med det aggressiva barnet. Den vuxna berättar också att pojken i fråga ser upp till den aggressiva pojken och att de andra pojkarna inte heller vågar säga emot honom. En del av gruppen nämnde den aggressiva pojken som mobbare eller som befällande och dominerande, men å andra sidan såg en del av pojkarna mycket upp till honom.

► Fallbeskrivning: motstridiga Teemu

Intervju med Mia, 5 år:

Intervjuaren: ”Vad får dej att bli lessen här i daghemmet?”

Mia: ”När man skuffar mej”

Intervjuaren: ”Skuffar nån dej? Vem skuffar?”

Mia: ”Teemu”

Intervjuaren: ”Har du sett att nån annan har blivit mobbad? Vem?”

Mia: ”Osku, Teemu mobba Osku.”

Intervju med Emilia, 4 år:

Intervjuaren: ”Säger nån till dej då att du int får vara med i leken?”

Emilia: ”Teemu säger att jag int får komma”

Intervjuaren: ”Är det att mobbas?”

Emilia: ”Jo.”

Intervju med Jonas, 5 år:

Intervjuaren: "Vem är dina kompisar här?"

Jonas: "Teemu och Hugo"

Intervjuaren: "Mobbar man här i daghemmet?"

Jonas: "Nä man mobbar int. Men Teemu och Hugo grälar nästan allti."

Intervjuaren: "Blir du nångång lessen här i daghemmet?"

Jonas: "En gång när Teemu på riktigt gick på mej och sen slog han mitt huvud ... På flit. Han gick helt på flit på och sen på flit smällde till mitt huvud."

Intervjuaren: "Finns här nån som alltid bestämmer över andra?"

Jonas: "Teemu bestämmer allti."

Intervjuaren: "Har du sett att nån har blivit mobbad?"

Jonas: "Nåå Tuomas, Teemu slog honom och jagade. Och hotade."

Intervjuaren: "På vilket sätt hotade?"

Jonas: "Att han kniper. Men sen satt den vuxna Teemu på utvisning."

Intervju med en anställd (1) på daghemmet:

Intervjuaren: "Tycker du att det finns en mobbare i gruppen?"

Anställd: "Int sku jag säga så, direkt, men Teemu är ju alltså sån, att hans gränser kan vara lite flytande."

Intervju med en anställd (2) på daghemmet:

Intervjuaren: "Tycker du att det finns en mobbare i gruppen?"

Anställd: "Å andra sidan är gränsen på det sättet lite svår att dra. Att den här Teemu för han är så stark, så då upplever många barn det så att han mobbar. För han lämnar kanske någon utanför eller försöker bestämma vad man ska göra i leken."

Intervjuaren: "Finns det nåt offer?"

Anställd: "Ingen speciell. Sen lite har det varit att den här Jonas mamma, att hon är av den åsikten att Jonas och Teemu int ska leka tillsammans för Teemu mobbar Jonas eller gör fel mot honom. Och sen å andra sidan är Jonas lite sån, att han int vill vara med Teemu för han är så bestämmande. Men å andra sidan ser han upp till Teemu och vill vara honom till lags och vill vara med honom. [...] Sånt, att man försöker ställa sig in hos honom eller vara till lags. Och så vågar man kanske int säga om Teemu försöker få med en på sin sida. Att man int vågar säga att jag int är av samma åsikt."

Intervju med en anställd (3) på daghemmet:

Intervjuaren: "Tycker du att det finns en mobbare där?"

Anställd: "Helt som mobbare så är Teemu ganska tuff, att han är ganska snabb på att blanda sig i saker."

Intervju med Teemu, 5 år:

Intervjuaren: "Vem är dina vänner här i daghemmet?"

Teemu: "Emilia, Pelle, Sami, Tuomas, Osku, Mattias, Kalle, Simon, Anna, Laura, Niko"

I Teemus fall går det inte entydigt att säga att det är fråga om ett barn som betar sig proaktivt aggressivt. Det vore ändå bra om den vuxna är medveten om situationen och följer med hur den utvecklas och också är medveten om vilka situationer aggressivt beteende förekommer i. Teemu har många vänner och man ser upp till honom, men han nämns också ofta som mobbare eller som den som kommenderar och bestämmer över de andra i gruppen. Han använder sig även av olika sätt som är vanliga för mobbare, dvs. att skuffas, utesluta andra, hota och jaga.

6. Mobbing i leksituationer

Lek och samspelsförmåga är centrala teman inom småbarnsfostran. Leken är fundamentalt viktig för barnets psykiska utveckling. Leken är ett sätt att samspela och kommunicera för barn. Leken är lika viktig för barn som mat, värme och tillgivenhet. (Kontu 2001.)

Då barnet leker ansluter hon/han sig till sina jämnåriga och bearbetar sin egen sociala omgivning. Med hjälp av leken blir barnet delaktigt i en gemenskap och skapar sitt förhållande till sin omgivning. Leken har ett stort känslvärde för barnet. I en social omgivning går ett barn som blir utanför leken miste om många mycket betydelsefulla och viktiga erfarenheter av utveckling och inläring. (Suhonen 2009.) Den sociala utvecklingen framskrider via lekar, först som positiva erfarenheter av parallell lek och senare från sociala leken och rolleken. Med tiden blir relationerna mellan barnen en grundfaktor i hur leken utvecklas. Den gemensamma leken kräver sociala färdigheter och ger samtidigt barnen möjlighet att träna på dessa. (Helenius 1993.) Ömsesidiga och kollektivt delade erfarenheter föds och utvecklas spontant i den stimulerande omgivningen som leken för med sig (Vygotsky 1978).

Gemensamma lekar med andra barn förutsätter en förmåga att iaktta andra och att kommunicera med andra. De ger även möjlighet att mångsidigt träna samarbetsförmågan och andra sociala förmågor. Utvecklingen av dessa färdigheter stärker igen barnets positiva självbild och stärker självaktningen. (Suhonen 2009.)

Språket är ett viktigt kommunikationsmedel för att upprätthålla den gemensamma leken. Ämnena för rollekarna blir mer mångsidiga ju fler erfarenheter barnen får. Även lekens innehåll blir mångsidigare då språket för med sig att intrigen i leken utvecklas och relationerna mellan rollerna blir med tiden allt mer komplicerade. (Helenius 1993.) Då barnen börjar leka rollekar är det viktigaste skedet i leken då man tillsammans i gruppen planerar hur leken ska byggas upp. Barnen strävar mot ett gemensamt mål och alla har sin egen uppgift att utföra. Språket blir ett verktyg, som hjälper barnen att föra in fler kvalitativa element i sina lekar och aktiviteter. (Koppinen, Lyytinen & Rasku-Puttonen 1989.)

I små barns (1–3 år) lekar kommer aktiviteten i första hand och det finns väldigt lite språklig interaktion i lekarna. I rolleksåldern igen är barnen i konstant interaktion med andra barn. Leken kan handla om språkligt samspel till den grad att det knappt finns någon annan aktivitet. (Helenius 1993.) Också orsakerna bakom barnens konflikter ändras då barnen och lekarna utvecklas. Enligt Elkon (1980) handlar gräl i små barns lekar vanligen om föremål (se Helenius 1993). Barn i rolleksåldern grälar om vem som ska ha den ledande

rollen i leken och om regler som handlar om vad innehavaren av en viss roll får göra. Om barnen är vänner sinsemellan uppstår färre konflikter i leken.

Många av konflikt- och mobbningssituationerna som kom fram i materialet var förknippade med leksituationer. Betydelsefulla situationer var val av lekgrupp och uteslutning ur lekgrupper. Konflikter anknutna till leken uppstod ändå även under lekens gång. Mobbningssituationer och konflikter uppstod då barnen gjorde upp regler, ändrade lekens regler under leken och delade ut roller i leken.

Under leken kunde ett barn få en otillfredsställande roll, till exempel att vara död eller en hund som är stängd bakom en dörr under hela leken. Man kan också utesluta någon ur leken genom att ändra på reglerna i leken.

Pojke 5 år: ”De att den där Tony gör sådana klubbsaker, och sen då, han bara int vill att jag får vara med i klubben, han bara luras att det är farligt för mej, och sen stängs klubbar. Tony är alla klubbars ledare, han leder alltid.”

Pojken i exemplet kunde inte i intervjun säga att han blev utanför lekgruppen, eftersom han ändå togs med i leken. Av intervjun framgick inte om han fick delta i leken tack vare eget initiativ eller på en vuxens begäran. Pojken var ändå missnöjd med hur leken förlöpte och han kunde benämna det som mobbning. En otillfredsställande situation uppstod då lekens ledare stängde klubbar med avsikten att pojken i exemplet inte skulle få bli medlem i någon av klubbarna. Lekens ledare berättade att klubbarna var för farliga för pojken. Lekens regler ändrades alltså under leken helt beroende på vad klubbens ledare bestämde sig för. I leken hittades ingen roll för pojken och leken blev därför inte heller bra för honom.

Följande exempel berättar om en situation där tre pojkar leker fritt. Två pojkar styr leken så att den tredje pojken, Ville, inte har möjlighet att delta i leken på ett jämlikt sätt. I det här exemplet ser man också att de andra pojkarnas, Oskars och Pelles, lek inte heller utvecklas. De har en bra början på leken med en klar intrig. Leken avancerar ändå inte, eftersom pojkarnas uppmärksamhet fokuseras vid att utesluta Ville ur leken. Situationen är otillfredsställande för alla tre.

► Fallbeskrivning; fri lek

Barnen har fått välja vad de vill göra och tre pojkar får lov att leka i ”dynrummet/sovrummet”. Pojkarna börjar med att klättra i en ribbstol som finns på väggen i rummet. Pelle säger efter en stunds klättrande: *Hej, Oskar ska vi leka ambulans? Jo*, svarar både Oskar och Ville. Pelle och Oskar tar fram två gula rektangulära kuddar som de börjar åka omkring med på golvet. *Brrr, Brrr* säger de båda och kör allt snabbare fram över golvet. Ville tittar på och går sedan och hämtar en dyna åt sig själv. Det finns bara två gula dynor så han tar istället fram en grön och rödrutig fyrkantig dyna som han börjar åka runt med på golvet. Pelle kör på Oskar som utbrister: *Aj! Min skoter går sönder!!* Pelle skrattar och säger: *Nu kommer bogseringsbilen*. Ville slutar åka om-

kring på sin kudde och klättrar upp i ribbstolen igen. Pelle och Oskar fortsätter att leka. *Hjälp, hjälp*, ropar Pelle. *Jag är ambulansen och du dör, passar det? Och jag kommer snabbt, okej? Centralen alarm, centralen alarm ...* Oskar lägger sig ner på golvet och Pelle kommer körande med sin kudde fram till honom. *Sen kommer polisen för man måste undersöka om den här är död?* Pelle kontrollerar öron och puls på Oskar som ligger alldeles stilla på golvet och blundar. Ville som länge följt med vad Pelle och Oskar gör kommer nu ner från ribbstolen och går fram till Oskar som fortsätter att ligga orörlig på golvet. Ville börjar köra omkring med en liten bil på Oskars mage. Oskar börjar skratta och slår upp ögonen. *Hej, han lever!* ropar Pelle och rusar till sin kudde. *Snabbt polisskotern får nu! Äsch, min skoter har gått sönder*, säger Pelle och börjar bygga en ”koja” av några kuddar (garage) Ville kommer fram till Pelles koja och lägger en kudde på taket till kojans. *Hej! Den här söndrar!* ropar Pelle argt till Ville. Ville och Pelle börjar knuffa varandra och Ville springer fram till Pelles koja och försöker slå sönder den. Då knuffar Pelle bort honom och ropar: *Gå bort!* Ville går bort och försöker sätta sig bakom Oskar på hans skoter. Oskar har hittat en kaptenshatt som han har på sig då han kör omkring med sin kudde på golvet. Då säger Oskar till honom: *Du får inte för du har ingen hjälm. Men jag tar cykelhjälm*, säger Ville till Oskar. *Nä det går inte för bara sådana med kaptenshattar får köra.* Ville som märker att Pelle inte längre använder sin gula kudde tar den och börjar köra runt med den. Pelle blir arg och ropar: *Hej! Den här var min!* Han rusar fram och sliter tillbaka dynan av Ville. Pelle och Ville börjar bråka och Ville börjar till slut gråta.

Efter en stund går Ville till en garderob med utklädningskläder och sätter på sig indi-anfjädrar. Han går tillbaka till Oskar och säger att nu är jag också kapten. Han sätter sig på en gunghäst och säger: *det här är min skoter och den går hårdast! Nähä*, säger Oskar, *det stämmer inte!* Ville stiger av hästen och går fram till Pelle som bygger vidare på sin koja. *Hej is int*, ropar Pelle till Ville då han kommer fram till kojans och knuffar bort honom från kojans. *Hej is int knuffa*, ropar Ville tillbaka. Ville går till utklädningsgarderoben men Pelle stoppar honom och ropar igen *hej, gå bort* och försöker knuffa undan honom genom att skjuta utklädningsvagnen mot honom.

Nu kommer en från personalen in i rummet och frågar vad det är som händer då hon hört att de ropat så mycket. Oskar säger till dagistanten att bara sådana som har en sådan här mössa får vara med i leken och pekar på sin egen. *Dessutom så har han ingen riktig skoter*, säger han och pekar på Villes fyrkantiga grön-rödrotiga kudde. Då säger dagistanten: *Det finns inga fler kaptensmössor och inte beller flera gula kuddar.* Hon försöker sedan tillsammans med barnen hitta på alternativa lösningar.

I exemplet ovan får Ville mycket negativ feedback från de andra pojkarna och de stänger honom utanför leken genom att ändra på lekens regler. Den vuxna ingriper och försöker hitta en lösning till problemet först då hon hör att det förs mycket oljud i lekrummet. Kommer den vuxna till barnens hjälp för sent? Skulle leken ha varit mera tillfredställande om den vuxna hade varit med från början, eller kommit med i ett tidigare skede?

7. Könsskillnader i mobbning

Det finns studier som visar att pojkar i högre grad än flickor är involverade i mobbning både som offer och som mobbare. Pojkar mobbas oftast av andra pojkar medan flickor mobbas av både pojkar och flickor. (Olweus 2006.) Perren (2000) fann även i sin daghemsundersökning att pojkar är mera involverade i mobbning än flickor. Vissa forskare anser ändå att flickor och pojkar blir mobbade lika mycket, men att den indirekta mobbningen som flickor oftare använder sig av är svår att upptäcka och därför kanske inte alltid noteras (Rigby 1997).

Traditionellt har forskningen tenderat att betona att flickor och pojkar mobbas på olika sätt. Fysisk och verbal (direkt) mobbning är vanligare bland pojkar (Olweus 2006; Rigby & Slee 1991). Flickor utsätter oftare varandra för psykisk (indirekt) mobbning (Olweus 2006; Salmivalli 1998). Det är ändå viktigt att lyfta fram att indirekt mobbning är lika vanlig bland pojkar som flickor. Indirekt mobbning (psykisk mobbning) är även många gånger dold för de vuxna. Det är lättare att ta itu med öppen aggression där det tydligt syns vilka beteenden som den mobbade utsätts för. Det har visat sig att i synnerhet indirekt aggression är svår att ingripa i. Offer för denna typ av mobbning har även svårare att själva erkänna att de blir mobbade och ofta förbises detta beteende av lärare och andra vuxna. (Werner 2009.)

Intervjuaren: ”Tror du det finns någon skillnad mellan flickor och pojkar i deras mobbningsbeteende?”

Mamma: ”Det är jättestor skillnad ... det är mycket mera så där rakt på sak hos pojkar tro jag. Det tycker jag att det är ända från barnsben så är det så att pojkarna säger ganska rakt ut att det där ... Du får inte vara med och du får ... lite så där men att flickor kanske har lite mer så där att man går lite bakom ryggen mer. Och jag tror att det börjar redan tidigt ...”

Intervjuaren: ”Tror du det finns någon skillnad mellan flickor och pojkar i deras mobbningsbeteende?”

Anställd 1: ”Hos båda grupperna tycker jag att det förekommer att man säger att du inte får vara med i vår lek men hos flickorna tycker jag att det stannar vid det. Hos pojkarna har det även förekommit att de kritiserar varandra, t.ex. hurudana keps man har, att du har sån och sån men att den ska se ut så här, även hurudana kläder man ska ha, man har kritiserat personen.”

Intervjuaren: ”Tror du det finns någon skillnad mellan flickor och pojkar i deras mobbningsbeteende?”

Mamma: ”Pojkar låter oftare nävarna gå ”

Intervjuaren: Tror du det finns någon skillnad mellan flickor och pojkar i deras mobbningsbeteende?

Pappa: ”Pojkar kan nog säga elaka saker men det är mera liksom bara att man är ärlig inte att man vill vara elak, det är inte liksom i ond tro (paus) flickor dom är hemskare dom.”

Intervjuaren: ”Tror du det finns någon skillnad mellan flickor och pojkar i deras mobbningsbeteende?”

Anställd 2: ”Mobbing hos flickor är ju mycket mer gömt och det är mera psykiskt och sånt, det kan pågå längre osynligt bland flickor, pojkar är på nåt sätt mer direkta.”

Intervjuaren: ”Finns det skillnader i mobbningsbeteendet mellan flickor och pojkar?”

Anställd 3: ”Nej ... alla utesluter dom varandra ur lekar (paus) och skäller ut.”

Enligt Höistad (2005) kan en orsak till att pojkar och flickor använder sig av olika mobbningsbeteenden vara att vuxna bemöter deras aggressioner på olika sätt. Det är i regel mera tillåtet för pojkar att leva ut sina aggressioner genom att till exempel leka högljutt och vara lite burdusa i sitt umgänge med andra (Hallberg & Strandmark 2004; Höistad 2005; Perren & Alsaker 2006). Samma beteende hos flickor kan istället resultera i tillsägelser eller ogillande hos omgivningen. Det här kan vara en delorsak till att flickor i högre grad använder sig av indirekt aggression. I en undersökning av Perren och Alsaker (2006) framkom det att flickor som mobbar var mindre omtyckta än pojkar som mobbar. Det förklarar forskarna genom att just hänvisa till att det är mindre acceptabelt för flickor att uttrycka aggressivt beteende. Werner (2009) fann även i sin forskning att mammor reagerade mera negativt på fysisk aggression än på relationell aggression. Enligt författaren anser mammor i undersökningen att relationell aggression är mer normativ och socialt accepterad. De barn som använde sig av relationell aggression fick även mindre negativ respons av sina mammor. Samma fenomen uppmärksammades i en undersökning av Werner, Senich och Przepyszny (2006). I Werner et al (2006) undersökning framkom även att flickor till mammor som ansåg att relationell aggression inte var så allvarlig även uppvisade samma attityder. Dessa undersökningar indikerar att beteenden som anses mera normativa även uppfattas som mindre allvarliga.

Ifall pedagoger och föräldrar anser att det är typiskt för pojkar att de ”viftar med knytnävarna” och för flickor att de pratar bakom ryggen, förstärker de könsstereotypa mönster. Öhman (2009) kallar detta för könsmyter. Öhman anser att vissa barn tillåts utöva makt och utesluta andra eftersom könsmyter om hurdan en flicka respektive pojke är tillåts existera utan en kritisk granskning. Våra olika förväntningar på pojkar och flickor kan resultera i att vi omedvetet legitimerar relationell aggression hos flickor och fysisk aggression hos pojkar. Om vi på ett generaliserande sätt delar in pojkar och flickor i olika fack kan det leda till att barn som inte passar in i dem stämplas som onormala. Det kan i praktiken betyda att vuxna bemöter pojkar och flickor på olika sätt. En pojke som klagat över liknande saker som en flicka kan uppfattas som gnällig och man kan tycka att han får lära sig att stå på sig lite mera. Istället för att ingripa signalerar man till pojken att det här får du klara själv och att det inte hör till att pojkar gnäller över ”små saker”.

► Fallbeskrivning; Utelek

Tre pojkar klättrar i en klätterställning i parken. En flicka kommer fram till ställningen och börjar även hon klättra. ”Här får du int klättra” säger en av pojkarna till flickan. ”Visst får jag” svarar hon. ”Håll käften mjukis” ropar en annan pojke. ”Knäpp henne på näsan!” Flickan hänger upp och ner i ställningen och blir nedriven i håret av två av pojkarna. Pojkarna skrattar. Flickan reser sig upp och springer bort. Efter en stund kommer flickan tillbaka. Hon klättrar upp i ställningen igen. Pojkarna drar

igen ner henne och knuffar henne. ”Jag tar vattenpistolen med” hotar en av pojkarna. Sedan jagar de iväg flickan. De springer alla efter henne, sparkar och kastar sand efter henne”.

I exemplet ovan betar sig pojkarna tydligt våldsamt och trots det kommer flickan tillbaka utan att hon berättar för någon vad som hänt. Skulle pojkarna ha betett sig våldsamt och hotfullt om barnet som kom och lekte hade varit en pojke? Situationen ovan kan tolkas på många olika sätt. Det förekommer ändå maktmissbruk och våld i situationen. Pojkarnas beteende verkar skapa gemenskap och sammanhållning i gruppen, beteendet skapar kollektivt välbehag. Pojkarna utsätter flickan för fysiskt och verbalt våld. De hotar även henne (”jag tar vattenpistolen med”). Det sker även en upptrappning av våldet, där den ena pojken börjar och de andra hakar på i det destruktiva beteendet. Det vi inte vet är om detta är något som händer ofta och om denna flicka ofta blir utsatt för liknande beteende av dessa pojkar. De vuxnas olika sätt att förhålla sig till flickors och pojkars aggressioner kan leda till att motsvarande situationer som i exemplet kan inträffa utan att man ingriper i dem.

8. Att ingripa i och utreda mobbningsituationer

Vad gör barnen om någon mobbar eller är elak?

Enligt Kochenderfer & Ladd (1997) är det av betydelse vilka coping-strategier barnen väljer då de blir utsatta för mobbning. De strategier som visat sig vara mest effektiva är att berätta för en vuxen eller be om hjälp av en vän. Den strategi som enligt underökningar visat sig minst effektiv är att slå tillbaka. I fall där barn ofta använder sig av en sådan coping-strategi har offerrollen förblivit stabil över tid.

Av observationerna och intervjuerna framkom det att barnen använder sig av olika strategier för att komma till rätta med kränkande behandling. De flesta barnen sade att de berättar för någon vuxen om någon är dum eller utesluter dem ur leken. En del barn nämnde däremot inte de vuxna utan sade att de själva säger till den som är dum och att de aktivt själva löser situationen. Flera barn nämnde även att de ber om hjälp av kompisar och att de sedan tillsammans går till en vuxen för att få hjälp.

I materialet fanns exempel på följande typer av strategier:

- Berätta för en vuxen
- Berätta hemma
- Själv säga till den som är dum
- Göra något åt den som är dum (t.ex. slå tillbaka)
- Utesluta den som är dum
- Be kamrater om hjälp

Flicka, 5 år: ”Man kan också gå och säga till tanterna”.

Pojke, 4 år: ”Sen sku jag kunna ta bort den”

Pojke, 4 år: ”Till den som är dum så till den berättar jag”

Pojke, 4 år: ”När Tomas är dum och när han är med i vår lek så då kastar vi ut honom”.

Flicka, 5 år: ”Om någon är dum, ja man får vara borta ur leken och sen får man leka själv”

Pojke, 5 år: ”Jag frågar min hjärna vad jag ska göra och min hjärna berättar för mig.”

Barn utvecklar olika överenskommelser för hur en kamrat ska vara för att få vara med och för vad som rättfärdigar uteslutningar. Enligt Öhman (2009) uttrycks barnens regler för social samvaro ofta som förbud: ”så får man inte göra!” Om ett barn betar sig på ett oacceptabelt sätt och bryter mot dessa förbud anser barnen att de har rätt att utesluta barnet, inte bara för stunden utan även ibland senare, eftersom barnet enligt dem betett sig dumt och därför också allmänt taget är dum. Som en sammanfattning kan man säga att barn motiverar sin rätt att utesluta andra genom att peka på att sådana som bråkar och stör i leken eller bryter mot uppgjorda regler får uteslutas. (Öhman 2009.)

Vilka handlingar och beteenden som inte är accepterade är ofta lättare att förstå än hur man bör vara för att passa in och få vara med i gemenskapen. Dessa normer eller regler är mer subtila och verkar variera från situation till situation. Kamratkulturen i barngrupper innehåller många gemensamma nämnare, men skiljer sig även mellan olika barngrupper. Ett barn som t.ex. är ny i gruppen kan p.g.a. att han inte känner till dessa regler hamna utanför gruppen. Varje gång ett barn eller en vuxen börjar eller slutar på t.ex. dagis förändras även gruppens dynamik. (Öhman 2009.)

Hur reds bråk och konflikter ut enligt barn och personal

Det framkom i utredningen att barn och pedagoger hade lite olika uppfattningar om hur konfliktsituationer reds ut. Barnen tenderade att uppges vad som direkt och konkret inträffar efter en negativ händelse, medan personalen fokuserade på mera långsiktiga angreppssätt vid lösning av konfliktsituationer och mobbning.

I daghemmen fanns ingen plan som konkret tog upp hur man förebygger mobbning eller hur man ingriper i mobbning. Daghemmen arbetade ändå mobbningsförebyggande genom att läsa om teman som ensamhet och vänskap med barnen. Två daghem använde sig även av programmet Stegvis, som stöder utvecklandet av social och emotionell kompetens. Några inom personalen påpekade vikten av att ha ett välfungerande föräldrasamarbete.

Enligt barnen:

”De vuxna sätter en på utvisning.”

”Nå dom sätter en på bänken och sen får man sitta och tänka, så är de också hemma hos oss”

”Dom bara ger bestraffningar”

”Dom säger att man ska sluta gråta”

”Dom säger att man int får gråla och så tröstar dom också”

”De vuxna tillrättavisar eller sätter en på utvisning.”

”Dom sätter en och sitta eller och säga förlåt, om man int gör det måst man gå på utvisningsbänken.”

”Man säger förlåt.”

”Först pratar man om vad som ha hänt och allt sånt”

”Om man gör jätte-jätte-jättedumt då måst man göra det (sitta på straffbänken) men det är om det är JÄTTEdumt och det är så sällan”

Enligt personalen:

”Förebyggande, tillsammans fundera vad som är bäst för barnet”

”Genom att diskutera med enskilda barn och hela gruppen.”

”Med samarbete med föräldrarna”

”Genom diskussioner med specialbarntädgårdsläraren och de inblandades föräldrar”

”... först ta hand om den akuta situationen, sen diskutera med hela gruppen eller ett barn”

I intervjuerna med barnen framkommer det att barnen relativt snabbt lär sig för vem av de vuxna på dagis de berättar om något negativt händer. En flicka berättar att hon alltid berättar för en viss person i personalen eftersom hon tar saken på allvar om de andra barnen utesluter flickan ur leken.

Intervjuaren: ”Vad gör du då om du inte får vara med i leken?”

Flicka, 5 år: ”Man kan också gå och säga till tanterna”.

Intervjuaren: ”Vad brukar de säga då?”

Flicka 5 år: ”Dom brukar sätta på straffbänken, eller sen börjar de att prata eller så säger jag något åt Katja (dagistant) för Katja säger ... de får inte lämna ut mig av leken därför säger jag till Katja eller Lukas ... Katja lämnar aldrig mig ut av leken ...”

Barn fångar upp de signaler som de vuxna sänder om vad de godkänner eller inte godkänner i interaktionen mellan barnen på dagis. Barn lär sig även att se vilka attityder de vuxna har. Genom att inte ingripa signalerar vuxna även indirekt att beteendet är accepterat. Omfattande forskningsresultat (se bl.a. Olweus 2006) visar att lärarnas attityder till mobbning och deras agerande vid mobbningsituationer är avgörande för förekomsten av mobbning i skolan.

9. Sammanfattning av materialet

Enligt materialet förekommer mobbning även bland barn före skolåldern. Dessutom förekommer det mycket sådant beteende som kan ligga som grund för uppkomsten av mobbning i framtiden.

Alla tre parter i daghemsutredningen (barn, föräldrar, personal) definierade vad mobbning är. I föräldrarnas och personalens definitioner poängterades vikten av barnets subjektiva upplevelse av mobbning. Mobbning är enligt dem att medvetet och systematiskt behandla andra illa. Enligt materialet är barnets egen upplevelse avgörande då man funderar ifall det handlar om mobbning eller inte. Det kom även fram att negativ behandling också som engångsföreteelse kan vara mobbning, eftersom det orsakar rädsla hos barnet.

När barnen fick frågor om mobbning ville största delen berätta att de hade blivit mobbade. När intervjuarna ställde mer noggranna frågor om saken kunde en del av barnen inte komma ihåg hur eller var de hade blivit mobbade. En del av barnen kunde däremot mycket detaljerat berätta vad mobbningen hade handlat om. Berodde det på att barnet inte uppfattade situationen som viktig ifall hon/han inte kom ihåg den, eller handlade det om att barnet inte ville berätta mer i intervjusituationen? En annan möjlig tolkning kan vara att barnen under intervjusituationen ville vara den som intervjuade till lags och därför svarade såsom han/hon trodde att den vuxna ville? Barnen definierade ofta mobbning som fysiskt våld, men även att kalla andra för fula saker och utesluta fanns med i definitionerna av mobbning. En del av barnen kunde även berätta att mobbning är återkommande och/eller alltid riktas mot ett visst barn.

Enligt materialet kunde mobbning indelas i fysisk, psykisk och verbal mobbning. Fysisk mobbning var till exempel att slå, sparka, knipa, riva och hindra någon från att komma fram. Verbal mobbning var till exempel att skälla ut, kalla vid öknamn och prata illa bakom ryggen på andra. Psykisk mobbning var bland annat att utesluta ur gruppen eller leken, utpressa, hota och manipulera. Av dessa sätt att mobba betonades klart uteslutning ur gruppen och hot om uteslutning.

Barnen är väl medvetna om hurdan gruppdynamik som råder i barngruppen. Barnen kan vem som bestämmer i gruppen, vem som är utan vänner, vems sällskap man söker sig till och vem man vill leka med. Barnen var också medvetna om de normer som råder i gruppen och hur man bör agera i olika situationer.

Mobbning bland barn före skolåldern visade sig enligt materialet vara ett mycket liknande fenomen som mobbning i skolan. Daghemmets personal och barnen beskrev fenomenet på liknande sätt, medan föräldrarna förhöll sig mera skeptiska till om det förekommer mobbning redan bland små barn.

Personalen hade vissa svårigheter i att skilja mobbning, konflikter och bråk från varandra. De anställda ombads i intervjuerna att berätta hur gräl skiljer sig från mobbning och denna definition orsakade problem för en del. Många svarade att de inte har funderat på saken tidigare och därför inte kan svara på frågan. En del kunde urskilja att ett gräl beror på en viss sak och inte är personligt såsom mobbning är. Många konstaterade att det enda sättet att skilja på mobbning och gräl är att känna sin barngrupp så väl att man vet vad som ligger bakom konflikterna. De vuxna bör veta ifall situationerna ofta upprepas hos ett visst barn eller om det är fråga om en engångsföreteelse.

Mobbning förekom främst då barnen lekte fritt antingen ute eller inne. Mobbning förekom ändå också vid vilostunden och morgonsamlingar där en vuxen var närvarande. De anställda berättade att mobbning som förekommer i samlingar är att störa de andra barnens inlärningsprocess, vilket ansågs vara mobbning. En del barn berättade att man under vilan kan mobba genom att sätta leksaker, en fot eller en hand i den andras säng. Ett barn hade även dragit ett annat i håret under vilostunden.

Flickors och pojkars sätt att mobba ansågs å ena sidan vara väldigt olika, speciellt bland föräldrarna, men å andra sidan också lika. Enligt personalen använder sig både pojkar och flickor av psykisk mobbning bland annat när de utesluter andra ur leken.

Personalen hade svårt att nämna andra roller som har att göra med mobbningsituationer i gruppen än mobbare och offer. Det fanns några försvarare och några medhjälpare, men det var betydligt svårare att peka ut dem. Enligt personalen berättar barnen ändå väldigt lätt om mobbning för personalen. En del upplevde till och med att gruppen har en ”polis”, som rapporterar allt till de vuxna.

Mobbningssituationer utreddes enligt barnen genom att bestraffa, skicka på utvisning samt genom att be om förlåtelse. I intervjuerna med personalen betonades diskussioner med barnen. Barnen hade även olika strategier för hur de själva löser mobbningsituationer. Dessa var bland annat att berätta för personalen, berätta hemma, gå sin väg, utesluta och slå tillbaka.

Enligt materialet tyckte personalen att det var utmanande att arbeta med barn som betar sig aggressivt. De uppfattade att de inte har tillräckligt med metoder och resurser att se till att ett barn som betar sig aggressivt inte kommer åt att vara aggressivt mot de andra barnen, eller att de aggressiva utbrotten kommer så plötsligt att personalen inte hinner ingripa.

Små barn har inte nödvändigtvis det ord- och begreppsförråd som krävs för att berätta om de saker som intervjuaren frågar om. Intervjuerna bör också byggas upp med eftertanke så att samma sak frågas på flera olika sätt. I denna utredning frågades det förutom om mobbning även om vad som får barnen att bli ledsna i daghemmet. I de svenska intervjuerna användes begreppet att retas och vara elak istället för mobbning eftersom största delen av barnen inte tidigare hade hört ordet mobbning. Det som framkom var att barnen oberoende av begrepp lyfte fram samma fenomen i de finska och svenska intervjuerna.

DEL III – KAN MOBBNING FÖREBYGGAS?

Små barn har alltid pratat om att de blir retade. Det är något som inte har tagits på allvar och ofta förklarats med att det hör till relationerna mellan barn att retas. Personalen i daghemmen känner igen fenomenet och det är rätt vardagligt i daghemmen. Fenomenet har inte fått tillräckligt med uppmärksamhet eller så har det inte benämnts med termen och begreppet mobbning, trots att rötterna till mobbning finns redan bland små barn och mobbningsförebyggande arbete borde koncentrera sig på precis denna åldersgrupp. Mobbning är en del av en större problematik i relationerna till jämnåriga, och kan leda till social marginalisering om det får fortgå utan att någon ingriper. (Heinämäki, expertträff 22.10.2009.)

Det har forskats väldigt lite i mobbning bland små barn och mobbning som fenomen har inte definierats. Syftet med denna utredning var inte att definiera mobbning, eftersom vi förutom själva fenomenet mobbning även letade efter de faktorer och situationer som kan påverka att mobbning uppstår. Syftet var alltså inte att hitta situationer som uppfyller en viss definition och vissa kriterier, utan att se så objektivt som möjligt på de riskfaktorer och situationer som är betydelsefulla för uppkomsten av mobbning och för förebyggande av mobbning. I utredningen poängteras att barnets sociala verklighet kan vara annorlunda än undersökningarnas eller de vuxnas definitioner. Enligt materialet har personalen i daghemmen inte alltid en klar uppfattning om vad mobbning innebär. En del av de anställda nämnde allt negativt beteende som mobbning medan andra skilde på mobbning och gräl. En del kände till mobbning som ett fenomen på en allmän nivå men identifierade inte situationer i den egna gruppen som mobbning.

I daghemmen uppstår situationer som kan ha betydelse för uppkomsten av mobbning. Därför är det viktigt att man i arbetsgemenskapen för värdedialoger om hur man kan ingripa i och känna igen dessa situationer. Som vuxna kan vi genom att föregå med gott exempel och genom ömsesidig respekt förmedla de värden som senare ligger som grund för barnen då de ska lära sig att uppskatta och ta hand om andra människor.

Att ingripa i och förebygga mobbning är en förutsättning för en högklassig småbarnsfostern och en nödvändighet för det enskilda barnets utveckling, vare sig det är fråga om ett mobboffer, en mobbare eller barn som ser på när andra mobbar. Bland små barn betonas även ett långsiktigt tillvägagångssätt för att förebygga mobbning. Mobbningsförebyggande arbete kan ha långsiktiga positiva följder för barnens välbefinnande och skolgång.

I materialet hittade vi sådana faktorer som kan ha ett samband med uppkomsten av mobbningsituationer. Genom att fästa uppmärksamhet vid dessa kan man även förebygga mobbning. I materialet steg speciellt betydelsen av att stöda relationerna till jämnåriga, lekens betydelse samt bemötandet av aggressivt beteende fram som ett viktiga led i det mobbningsförebyggande arbetet.

När man funderar över mobbningsförebyggande tillvägagångssätt till exempel för daghem eller klubbverksamhet är det viktigt att komma ihåg att mobbning inte går att stoppa eller

förebygga utan målmedvetna insatser. Det finns inte heller en enda modell som passar för alla situationer. Barnets problem i samspelsförhållanden måste förstås i den kontext som de uppstår i och därefter måste man pröva sig fram och välja den strategi som är mest lämpad för situationen (Macintyre 2009). Det är viktigt att hela det nätverk som omger barnet förbinder sig till och deltar i att ingripa i och förebygga mobbning.

Bland små barn är det viktigt att ingripa i mobbning, men huvudvikten ska läggas på att förebygga mobbning. Ju yngre barnen är när det mobbningsförebyggande arbetet inleds desto effektivare är arbetet. Det väsentliga i förebyggandet av mobbning är målinriktad och medveten verksamhet. I dagvården och bland barn före skolåldern gör man mycket mobbningsförebyggande arbete. Det uppfattas ändå inte alltid som förebyggande arbete. Då finns det en risk för att verksamheten är slumpartad, när den borde vara långsiktig och planerad.

Småbarnsfostran har ibland kritiserats för att den lägger för stor vikt på utvecklingspsykologi och är för individcentrerad (Puroila 2002). Mobbning är en grupp-dynamisk företeelse. Inom småbarnspedagogiken borde arbetet med relationerna i gruppen ses som en del av det dagliga pedagogiska arbetet.

Härnäst presenteras de metoder för mobbningsförebyggande arbete som kommit fram i projektets daghemsutredning och i litteraturoversikten. Projektet Mobbningsförebyggande arbete bland barn före skolåldern publicerar en handbok år 2010 om metoder med vilka man kan förebygga mobbning. I handboken presenteras även de metoder som här introduceras mer noggrant och de formas till konkreta tillvägagångssätt för dem som arbetar inom småbarnspedagogiken.

1. Umgänges- och moralfostran

Basen för det mobbningsförebyggande arbete utgörs av träning av umgängesfärdigheter och moralfostran. Enligt Johansson (2001) är frågor kring etik och moral centrala för barnen redan vid 1–3 års ålder. Redan mycket små barn kan alltså läras moral och etiska värden. Grunden för att förebygga mobbning formas av barnets förmåga att sätta sig in i en annan persons situation, förmågan till empati. Det här förutsätter att moralen utvecklas. Små barns moral utvecklas vanligen i vardagliga situationer och utgående från de modeller som barnet får av att leva tillsammans med andra. Uppgiften för de vuxna som omger barnet är att följa med hur barnets moral utvecklas och vid behov fästa särskild uppmärksamhet vid att lära ut moral. Från tidig ålder skapar barnen etiska riktlinjer och normer för sin interaktion med andra barn. Enligt Johansson är det viktigt att pedagoger lär sig mera om hur barn upptäcker etiska värden för att kunna stöda barnen och öka deras förmåga att ta hänsyn till andra i socialt samspel. Johansson påpekar vikten av en välutvecklad ansvarskänsla hos barnen.

Med hjälp av modellinlärning och uttalade värderingar och normer lär man barnen att uppskatta andra människor och hur man pratar med och betar sig mot andra utan att såra dem. Det innebär också att uppmuntra och stöda barnen i att bära gemensamt ansvar för

andras välbefinnande. Den vardagliga träningen i hur man bemöter och umgås med varandra och moralfostran är tätt sammanbundna. Syftet med moralfostran är att få barnet att själv förstå varför vissa tillvägagångssätt är lämpliga medan andra inte är det. Träningen av de sociala färdigheterna igen lär barnet de regler för socialt samspel som existerar i samhället.

Att den vuxna själv fungerar som god modell är viktigt när barnet tillägnar sig handlingsmönster och regler. Även växelverkan mellan vuxna påverkar hur barnet lär sig uppskattning och respekt mellan människor.

2. Fostringsgemenskap

Familjerna och föräldrarna har en viktig roll när det gäller att förebygga mobbning. Oberoende av att mobbning är ett gruppfenomen och att akuta situationer bör lösas i den omgivning som mobbningen sker, är mobbning alltid ett gemensamt problem för hela det nätverk som omger barnet (Salmivalli 2003). Föräldrarnas roll blir särskilt tydlig i förebyggandet av mobbning. Uppfostringsvärdena i hemmet reflekteras hos barnet och dess sätt att delta och verka bland jämnåriga. Att förebygga mobbning på ett lyckat sätt förutsätter fostringsgemenskap och att föräldrarna och daghemmets personal har gemensamma värden.

Med fostringsgemenskap avses det samarbete mellan föräldrarna och personalen som stöder barnets uppväxt, utveckling och inlärninng. I fostringsgemenskapen förbinder man sig till ett sådant samarbete, där växelverkan är jämlik och även känslor tas i beaktande. I en relation som baserar sig på fostringsgemenskap är föräldrarnas och personalens kunskap om och syn på barnet lika viktiga, trots att innehållen är olika. Målet med fostringsgemenskapen är att barnet blir genomgående förstått, hört och sett. Fostringsgemenskap baserar sig på ömsesidigt förtroende och respekt. (Kaskela & Kekkonen 2006.)

I en relation som baserar sig på fostringsgemenskap kan man också diskutera frågor som gäller mobbning konfidentiellt. Det är viktigt att föräldrarna får information om barnets roll i kamratgruppen i ett så tidigt skede som möjligt. Hemmets uppfostringsvärden spelar en särskilt viktig roll när barnet beter sig aggressivt gentemot andra eller rentav redan mobbar andra. Det är viktigt att föräldrarna får information och råd om hur man bör agera med barnet för att få slut på det våldsamma beteendet. Ett proaktivt aggressivt barn bör ha regler och det är viktigt att han/hon inte får sin vilja igenom genom att bete sig aggressivt hemma eller i dagis. Det är mycket viktigt att daghemmets personal tillsammans med föräldrarna kan komma överens om hur man på bästa sätt kan hjälpa och stöda barnet i att hitta andra former för att umgås med andra barn på ett respektfullt sätt. Det är viktigt att kunna föra en dialog även då föräldrarnas och personalens synpunkter skiljer sig från varandra.

Mannerheims Barnskyddsförbund kontaktas ibland av föräldrar som ber om råd om hur man bör agera i situationer där barnet hemma har berättat att det blir mobbat, men daghemspersonalen vägrar tro på att mobbning förekommer och vägrar ingripa i saken. I

dess fall kan man säga att fostringsgemenskapen inte förverkligas på ett tillfredställande sätt. En tillförlitlig dialog saknas och istället har en situation där parterna försvarar sina egna synpunkter uppstått. I dessa fall kan parterna ha olika uppfattningar om vad som anses vara mobbning. Daghemspersonalen bör föra tillräckligt med värddialoger om dessa ämnen med föräldrarna, så att parterna förstår varandras uppfattningar om saken. Det är viktigt att föräldrarnas bekymmer tas på allvar och att personalen förklarar tillräckligt tydligt varför de inte anser att situationen i fråga är mobbning. Föräldrarna bör få ärlig information om barnets roll och ställning i kamratgruppen, om barnets vänner och om eventuella konflikter som uppstått i gruppen. Även i de intervjuer som gjordes inom ramen för projektet önskade föräldrarna klart flera samtal kring värden och fostran med daghemmets personal.

Mobbning kan också förebyggas genom att göra upp konsekventa mobbningsförebyggande regler tillsammans med föräldrarna. Reglerna kan bland annat vara överenskomelser om hur födelsedagsinbjudningar delas ut. Kan föräldrarna sköta om födelsedagsinbjudningarna helt och hållet utanför daghemmet? Kan man tillsammans komma överens om att inbjudningar får delas ut på daghemmet bara om alla barn blir inbjudna? På daghemmet kan man diskutera med barnen om det är rätt att utöva utpressning och hota med födelsedagsinbjudningar? Man kan även lyfta fram hur det känns för en själv och andra barn om någon gör så. Föräldrarna spelar en stor roll i sammanhanget, men personalen bär ansvaret för att reglerna utformas och att de följs i daghemmet. Man kan också komma överens om gemensamma regler om till exempel matsäcken på utflykter. Det kan handla om hurdan matsäck man tar med på utflykten och hur man delar med sig till andra, så att inte någon alltid blir utan. Då man tillsammans kommer överens om regler får barnen en gemensam värdegrund som skapar trygghet. Den gemensamma värdegrunden visar att alla respekteras och man inte tolererar att någon behandlas illa.

3. Att stärka barnens delaktighet

Delaktighet bland små barn betyder att höra till gruppen. Det är en känsla av samhörighet – en känsla av att det här är min grupp, min plats. I skolvärlden talar man ofta om god klassanda. Man kan också få till stånd en god gruppanda i grupper av små barn. Vi-andan skapar en positiv atmosfär i gruppen och barnens gemensamma ansvar för gruppen och dess medlemmar växer. Den positiva atmosfären och känslan av samhörighet förebygger mobbning och försvårar dess uppkomst.

Det är även viktigt att uppmuntra barnen att berätta om mobbnings- och konfliktsituationer. Barnet har rätt att berätta om saker som det upplevt som jobbiga, vare sig det är fråga om mobbning eller inte. Man borde komma ifrån den traditionella skvallerkulturen. Barnen borde tvärtom uppmuntras att berätta också om små saker som tynger dem. I en barngrupp där atmosfären är god och barnen tar ansvar för varandra är det även lättare att berätta och tala om både roliga och svåra saker.

4. Den vuxnas engagemang i barngruppen

Grunden för barnets emotionella välbefinnande är ett tryggt och tillförlitligt förhållande till en vuxen. I daghemmet är det pedagogerna som fungerar som barnets trygga bas. Först då barnet känner sig tryggt är han/hon redo att undersöka sin omgivning och leka fullt ut. (Schulman 2001.) Samspelet mellan den vuxna och barnet har konstaterats vara en väsentlig kvalitetsfaktor då man utvärderar barnets trivsel och inläring i småbarnsfostran. Att känsligt lyssna till och se barnets behov och önskemål är en förutsättning för en stabil och trygg relation. Hur tryggt och tillförlitligt förhållande barnet har med den vuxna i daghemmet har betydelse även för hur barnet knyter band till andra i gruppen och hur han/hon ansluter sig till och anpassar sig till gruppen. (Suhonen 2009.)

Att observera ett barn som blivit offer för mobbning, till exempel i lekar, är ett bra sätt att se hur barns samspel med andra är i daghemmet. Det är möjligt för de vuxna att övervaka hur barnen kommer överens i gruppen när de leker; hur de talar om vad de gör och hurdan atmosfär det är i barngruppen. I förebyggandet av mobbning är det nödvändigt att iaktta barnen, så att den vuxna med säkerhet vet vad som har hänt i gruppen och hur olika barn reagerar på olika situationer.

Hur den vuxna agerar i barngruppen är av central betydelse i mobbningsförebyggande arbete. Särskilt intresse borde fästas vid att känna igen den onda cirkeln av negativ växelverkan och att avbryta den, vid att styra, iaktta och delta i barnens lekar, vid att stöda relationerna till de andra i gruppen och vid att trygga övergångsskedena mellan dagens olika aktiviteter.

Att känna igen och avbryta den onda cirkeln av negativ växelverkan

Ett barn som befinner sig i en ond cirkel med negativ växelverkan kan inte ta sig ur den på egen hand, eftersom det inte finns någon eller nästan ingen positiv växelverkan med den övriga gruppen. Det är på den vuxnas ansvar att känna igen ett barn som redan är inne i den onda cirkeln eller som löper risk för att hamna i den. Genom att känsligt följa med barnet går det att se om barnet har positiva erfarenheter av växelverkan med andra barn, om negativ respons från växelverkan dominerar eller om barnet har dragit sig ur samspelet helt och hållet.

Om det ser ut som om barnet bara har lite positiv interaktion är det den vuxnas uppgift att hjälpa barnet att få dessa erfarenheter. Det här kan ske genom att barnet först får en modell för interaktion och positiv respons på interaktion av vuxna. När barnet först får positiv feedback av den vuxna hjälper det henne/honom att få positiva erfarenheter även i relationerna till jämnåriga.

Att styra, iaktta och delta i barnens lek

Genom att följa med leken får den vuxna viktig information om hur relationerna i barngruppen fungerar. Med hjälp av den informationen kan den vuxna förutse och förebygga situationer där ett barn upprepade gånger blir utanför leken antingen då leken byggs upp eller under lekens gång. Enligt materialet uppstod flest mobbnings- och konfliktsituationer i den så kallade fria leken. Därför borde mer uppmärksamhet fästas vid dessa situatio-

ner. Under dagen sker fri lek vanligen före eller efter en ledd arbetsuppgift eller till exempel då barnen väntar på att matstunden börjar (se t.ex. Kontu 2001).

Det är viktigt att följa med och reda ut gräl som uppstår i leken för att försäkra sig om att de inte utvecklas till mobbningsituationer. Det räcker inte att den vuxna utser och bestämmer lekgrupperna, utan den vuxna måste också följa med hurdana roller som utdelas i leken och ifall leken lyckas för alla i gruppen. Barnen går ofta med på att ta något barn med i leken när den vuxna uppmanar eller befäller. De lär sig i ett tidigt skede att agera enligt de vuxnas förväntningar. Ibland kan det se ut som om alla leker tillsammans, medan det egentligen är så att några barn leker medan ett eller flera barn ser på eller blir hänade av gruppens andra medlemmar.

Den vuxnas närvaro i själva leken är ett sätt att hjälpa de barn som bara har lite positivt samspel i gruppen. Barnen är vanligen ivriga på att ta med den vuxna i leken och leken kan utveckla sig till mycket långvarig och trevlig med lite styrning från den vuxnas sida. Detta har stor betydelse i förebyggandet av mobbning. Barnen lär känna varandra och varandras lekfärdigheter bättre samt lär sig respektera de olika medlemmarna i gruppen. Samtidigt följer den vuxna på nära håll med att barnen inte utesluter någon när de väljer lekroller och att de inte undertrycker eller dominerar varandra under lekens gång. Undertryckande och dominerande beteende kan uppstå även i lekar mellan vänner där relationen inte är jämlik.

Barnens fria lekar kan lätt sluta i gräl eller konflikt. I dessa situationer är det inte nödvändigtvis fråga om mobbning utan om ett gräl om hur leken borde fortskrida. Istället för att den vuxna i detta skede avbryter leken borde den vuxna hjälpa och stöda barnen att lösa tvisten och fortsätta leken. Då lär sig barnen att det är tryggt att vara av olika åsikt och att göra kompromisser.

Mobbningssituationer sker och uppstår i första hand under barnens lekar. Vikten av kamratrelationer framhävs även i leksituationer. Under observationstillfällena konstaterades det att de vuxna inte nödvändigtvis befinner sig i samma rum när barnen leker eller att de vuxna inte annars fäster uppmärksamhet vid barnens lekar. Det möjliggjorde uteslutning ur leken och utdelning av ojämlika roller och rentav undertryckande och dominerande beteende. Att följa med, iaktta och delta i barnens lekar är en av de viktigaste faktorerna i mobbningsförebyggande arbete.

Det är även bra att de vuxna funderar över ifall alla alltid ska leka med alla eller ifall det ibland är tillåtet att välja sin egen kompis eller kompisgrupp, med vilken leken fungerar utan problem. Är den kompis som barnet själv väljer det bästa möjliga alternativet för barnets utveckling eller är det bra att den vuxna styr valet? Räcker det att den vuxna befäller lekgruppen att ta med ett visst barn i leken? Blir leken då lyckad eller fortsätter uteslutandet även i leken, vilket leder till att det barn som behöver stöd fortsättningsvis får negativ respons och upplever frustration och kanske stör lekens gång?

5. Att stöda kamratrelationer

Barnet har starka känslor kopplade till de sociala relationerna till sina jämnåriga. En av pedagogens viktigaste uppgifter är att på ett finkänsligt sätt stöda och vägleda barnen i deras kamratrelationer. Detta kräver att man tar barnets individualitet och temperament i beaktande samt anstränger sig att utveckla positiva relationer mellan barnen (Helenius 1993.)

Mobbning sker i kamratgruppen och i relation till kamraterna. Att bli accepterad av sina jämnåriga är en förutsättning för barnets välbefinnande och utveckling. Det är viktigt att stöda barnets relationer till jämnåriga långsiktigt i mobbningsförebyggande arbete.

Ett barn bör ha vissa färdigheter att ”läsa” gruppens normer och en förståelse för hur man ansluter sig till leken. En del barn klarar detta bättre än andra. I synnerhet de barn som har behov av särskilt stöd, t.ex. på grund av språkliga svårigheter, kan försöka ansluta sig till gruppen på ett sätt som anses gå emot gruppens normer. Då finns det en risk att barnet blir avvisat och därmed även möjligen blir mobboffer eller mobbare. Neitolas forskning (Neitola, Varhaiserityiskasatuksen seminaari 3.6.2009) visar att barn med särskilda behov har fler problem i sina relationer till jämnåriga än barn som inte behöver stöd. Det är mycket viktigt både för barnet självt och för hela gruppen att barn som behöver särskilt stöd får tillräckligt med hjälp för att utveckla sina relationer till andra barn och sina sociala färdigheter. Även ensamma barn behöver rikligt med stöd för att ansluta sig till gruppen och få möjligheter till positiv interaktion med andra.

Ett bra sätt att förebygga mobbning är att stöda relationerna mellan barnen emellan och vänskapsrelationer i olika övergångsskedet, t.ex. från daghemmet till förskolan och från förskolan till skolan. Om barnet har en god vän minskar risken för mobbning och följderna av mobbning kan vara mindre destruktiva. Daghemmets personal kan också uppmuntra föräldrarna att hjälpa sina barn att knyta och upprätthålla vänskapsrelationer.

Strukturerna i det finländska dagvårds- och utbildningsväsendet stöder för tillfället inte skapandet av relationer till jämnåriga eller upprätthållandet av dem. Man har inte heller tillräckligt bra uppfattat hur viktiga dessa är för barnets totala välbefinnande. I Finland byter barnet grupp enligt ålder, som tre-, fem- och sexåring. Vid dessa förflyttningar tas inte barnets vänskapsförhållanden i beaktande. När förskolegruppen flyttar till skolan bildas den första klassen oftast enligt andra kriterier än hållbara vänskapsrelationer. Är det nödvändigt att barnet flyttar till ”de storas grupp” direkt då det fyller tre oberoende av hur länge barnet har varit i gruppen, hur det har anpassat sig till gruppen och hurdana relationer barnet har till de andra i gruppen?

6. Att stöda social och emotionell kompetens

Sociala färdigheter syftar lite förenklat på de färdigheter och förmågor som barnet behöver för att komma överens med andra människor (Pape 2001). Barnens sociala färdigheter utvecklas i vardagliga situationer genom modellinläring. De ser och följer med hur andra

människor agerar och prövar på olika tillvägagångssätt i olika situationer. Fostrarens uppgift är att stöda de färdigheter som håller på att utvecklas samt att ge mycket positiv respons och uppmuntran. Den vuxna bör även lära barnet hur man beter sig mot andra människor och vad som är accepterat eller inte i samspelet med andra. En viktig del av de sociala och emotionella färdigheterna är empatiförmågan. Det betyder att barnet kan sätta sig in i en annan persons situation, förstå hur denna tänker och känner samt med tiden lära sig att agera empatiskt gentemot andra.

Barnets empatiska förmåga stöds bäst av att barnet lever med empatiska vuxna som tar barnens behov på allvar och stöder och vägleder dem i att vara med andra människor. Pedagogerna kan stärka den sociala och emotionella kompetensen hos barnen genom att medvetet fungera som god modell för barnen. Det innebär t.ex. att i den vardagliga verksamheten själv beskriva egna känslor, visa hur man gör då man turas om, be om hjälp av kolleger, visa på när man måste vänta och fundera en stund m.m. De vuxna kan genom emotionell vägledning hjälpa barnet att känna igen sina egna känslor och att beskriva dem med ord. På det sättet lär sig barnet också att uppfatta signaler i andras beteende och kroppsspråk och förutse hur andra kommer att reagera i olika situationer. (Sandvik 2009.)

Problemlösning är en del av de sociala färdigheterna. En central del av problemlösning är självkontroll. Det betyder att barnet lär sig att styra och namnge sina känslor, bland annat känslan av ilska. Barnet lär sig också att tolka i hurdana situationer ilska uppstår. Barnet har rätt till alla sina känslor, men det måste lära sig att överväga hur det är lämpligt att bete sig i olika situationer. Barnet kan spurras och uppmuntras till att fundera över och styra sitt eget beteende innan det agerar. Den vuxna kan även i efterhand reflektera tillsammans med barnet kring den situation där barnet till exempel blivit arg. Med aktiv vägledning kan barnet så småningom själv även på förhand känna igen situationer där t.ex. han/hon brukar bli arg. När det gäller att lära sig att lösa konflikter är det viktigt att inse att barn – speciellt då de själva är känslomässigt involverade – inte alltid i praktiken kan klara av att lösa en situation som de i normala fall kunde ha löst. Då behöver barnet stöd av den vuxna för att sortera känslor och upplevelser. Då är det avgörande att den vuxna finns till hands för barnet. (Pape 2001.)

Empati utgör en del av prosocialt beteende. Redan mycket små barn (1–2-åringar) visar prosocialt beteende gentemot andra. Till prosocialt beteende hör bland annat att dela med sig, samarbeta, reagera då andra är ledsna. När barnet växer och utvecklas börjar det även skilja på och välja ut mot vem de beter sig prosocialt mot. Barns prosociala beteende har en tendens att minska ju äldre barnen blir (Hay 1994). Det är viktigt att främja barns altruistiska tendenser i denna ålder. Om barnet inte får respons för sitt prosociala beteende slutar eller minskar det prosociala beteendet. De vuxna ser för ofta bara slutprodukten av barnets beteende utan att fästa uppmärksamhet vid intentionerna bakom beteendet. Slutprodukten för barnets beteende kan se dålig ut i den vuxnas ögon, fastän barnet egentligen kan ha menat väl. (Johansson 2001.)

Att lära barn sociala färdigheter hör till de centrala innehållsområdena inom småbarnsfostern och detta är även viktigt med tanke på mobbningsförebyggande arbete. Det vore viktigt att fundera över hurdana sociala färdigheter som uppskattas i samhället. Ett hurtant

barn är socialt kompetent? Vårdarens värden har en stor betydelse när barnets sociala färdigheter utvärderas. De vuxnas sätt att förhålla sig till ett barn kan i många fall ha betydelse för hur barnet börjar uppfatta sig själv och hur andra i gruppen börjar uppfatta det. Med mycket negativ respons försämras barnets självbild och de sociala färdigheterna utvecklas inte. Även den övriga barngruppen har betydelse för hur barnets sociala kompetens utvecklas.

Det är viktigt att fästa uppmärksamhet vid att social kompetens inte bara betyder att man klarar av att kontrollera sitt beteende, vilket behövs särskilt mycket i daghemsvärlden. Ju tidigare inlärningen av sociala färdigheter inleds, desto mer effektivt går det att förebygga mobbning i fortsättningen. Det borde fästas mer uppmärksamhet vid gruppdynamiken samt vid möjligheten att ge alla barn positiva erfarenheter av socialt samspel.

7. Att lära sig bemästra aggressivt beteende

Man måste träna sin förmåga att behärska aggressiva känslor. Okontrollerad ilska blir lätt till aggressivt beteende, som har otrevliga konsekvenser för barnet självt och dess omgivning. Ett barn som betar sig aggressivt i daghemmet kan hamna in i mobbningsituationer. Det kan även vara utmanande för vuxna att arbeta med barn som betar sig aggressivt. De vuxna behöver information om varför barnet betar sig aggressivt.

När man har att göra med **reaktivt aggressiva** barn borde uppmärksamheten fästas vid trygga mänskliga relationer, vid att minska hotande situationer, vid att öva på att kontrollera känslor samt vid att träna på att tolka situationer. För att minska **proaktivt aggressivitet** är det igen viktigt att vara tydlig och konsekvent i sin respons på att beteendet inte är accepterat. Barnet behöver även öva sig i konstruktiva sätt att uppnå sina egna mål. Aggressivt beteende får under inga omständigheter leda till ett tillfredsställande resultat för barnet. Tydliga och konsekventa gemensamma regler både hemma och i daghemmet är viktiga för ett proaktivt aggressivt barn.

När ett barn fostras till att kunna behärska sina aggressiva känslor är det viktigt att den vuxna känner till och tar barnets utvecklingsskede i beaktande. När vårdaren känner igen de behov barn har i olika utvecklingsskedet är det även lättare att tolerera aggressionskänslor. En trygg omgivning är ett villkor för att man ska kunna öva dessa färdigheter. Det är möjligt att öva sig i att kontrollera känslor och det kan man göra redan med små barn. Å andra sidan är det viktigt att också fundera över hurdana metoder man kan använda sig av för att stöda barnet så att dess aggressiva beteende minskar. Nästan alla barn i den utredning som gjordes inom projektet berättar att konflikter reds ut så att barnet skickas på utvisning. Öhman (2009) föreslår att man inkluderar ett barn som betett sig illa och diskuterar med honom/henne i stället för att utesluta barnet till exempel genom att skicka det på utvisning. Ibland kan det ändå vara nödvändigt att rent fysiskt flytta bort barnet från en situation, men då borde barnet inte lämnas ensamt.

8. Att arbeta för ett mera jämställt daghem

Jämställdhet innebär att alla människor ska ha samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter oberoende av kön. Arbetet med jämställdhet är ett viktigt led i det mobbningsförebyggande arbetet. Att arbeta med jämställdhet handlar bl.a. om att bredda könsroller för flickor och pojkar, män och kvinnor. Syftet är inte att göra flickor till pojkar eller tvärtom, eller att göra alla barn lika. Det handlar inte om att ta bort utan att lägga till istället. Jämställdhet innebär att utöka barnens handlingsutrymme och öppna upp för nya möjligheter att vara flicka eller pojke på. Traditionellt tränas flickor mycket i att visa omsorg och empati, d.v.s. de tränas i relationsfärdigheter medan pojkar uppmuntras i att vara självständiga, tävlingsinriktade och i att utforska sin omgivning. Dessa färdigheter är bra men något som båda könen skulle behöva få träning i. Då det handlar om jämställdhetsarbete med barn är det främst de vuxna som ska förändras, inte barnen. Fokus borde ligga på att bemöta barnen som individer och bekräfta dem för vem de är, inte enbart för t.ex. deras prestationer eller utseende. (Henkel 2009.)

Vuxnas förväntningar och det sätt på hur vuxna tänker om flickor och pojkar påverkar även deras sätt att behandla och ingripa i barns konflikter. Förstärkanget av könsstereotypa mönster syns även i detta material. Det innebär att vuxna tenderar att ha mera överseende med beteenden som uppfattas som mera normativa. Om de vuxna anser att det hör till och att det är normalt att ”knytnävarna viftar” för pojkar eller att flickor talar bakom ryggen på andra, så tillåter vi destruktiva mönster att få fotfäste med bortförklaringen att det alltid har varit så att det lite hör till för flickor och pojkar att bete sig så. Det är även viktigt att personalen tillsammans funderar över hur verksamheten är uppbyggd. Fungerar vi i personalen på ett jämställt sätt och vad förmedlar vi till barnen genom vår kommunikation och genom vårt sätt att bete oss mot varandra?

9. Ledarskap och utbildning

Daghemmets föreståndare har en avgörande roll i det mobbningsförebyggande arbetet. Till föreståndarens ansvar hör det pedagogiska ledarskapet i daghemmet. Hit hör bl.a. att lyfta fram vilka värden som ligger som grund för daghemmets arbete och vilka de områden är som daghemmet väljer att fokusera på. Föreståndaren styr även i hög grad hur man inom daghemmet förhåller sig till mobbning och hur personalen utbildas. I föreståndarens uppgifter ingår även att säkerställa att kontinuerliga värdeialoger förs inom personalen och med föräldrarna.

I grundläggande och kompletterande studier inom småbarnsfostran borde ingå basinformation om mobbning och betydelsen av att förebygga mobbning borde betonas. Det är viktigt att dagvårdens resurser är sådana att personalen kan ingripa i mobbning och fästa tillräckligt med uppmärksamhet vid det mobbningsförebyggande arbetet.

10. Planer för småbarnsfostran

Sedan 2006 har det varit lagstadgat för daghemmen i Sverige att ha likabehandlingsplaner mot diskriminering. Eftersom daghemmen (i Sverige förskola) sedan 1998 blev en del av skolan har de sedan 1998 i enlighet med skollagen varit skyldiga att arbeta mot kränkande behandling och mobbning. Det nya med lagen från 2006 var att daghemmen ännu mera konkret måste visa på hur de förebygger diskriminering och kränkande behandling. Nytt med lagen var även att de daghem som inte har en likabehandlingsplan kan bli skadeståndsskyldiga. (Henkel 2009.)

I grunderna för den riksomfattande planen för småbarnsfostran (Vasu) i Finland finns principer som uppmuntrar daghemmen att minska mobbningen. En konkret plan för hur man förebygger och ingriper i mobbning borde i fortsättningen tas med som en del av både den riksomfattande planen för småbarnsfostran och som en del av kommunernas och daghemsenheterens egna planer. Enhetens plan för att förebygga och ingripa i mobbning skulle utgöra en del av enhetens egen plan för småbarnsfostran och stöda personalens och föräldrarnas samarbete för att förebygga mobbning.

Då man gör upp en plan för att förebygga och ingripa i mobbning måste man fördjupa sig tillräckligt i ämnet så att man faktiskt vet vad mobbning handlar om. Risken finns annars att mobbning ses ur ett för smalt perspektiv som enstaka handlingar eller situationer som orsakas av ett enskilt barn. Att man ingriper i och förebygger mobbning får inte leda till att enskilda barn stämplas. Då man vidtar åtgärder måste man beakta såväl barn- som vuxengemenskapen vid sidan av det individuella stödet.

Det mobbningsförebyggande arbetet bör vara långsiktigt och konsekvent. I planerna för hur man förebygger och ingriper i mobbning borde man i högre grad än nu konkretisera vad man avser med att mobbning inte accepteras på enheten. I dag är formuleringarna ofta mycket allmänna. I planerna borde man också definiera målen och medlen för att förebygga och ingripa i mobbning. Vid uppgörandet av planen kartlägger man den information som finns att tillgå i ämnet samt utreder hur situationen ser ut på den egna enheten och vidtar därefter nödvändiga åtgärder. I planen ska man också ta ställning till de metoder som används och säkerställa att den kunskap som användningen av dem förutsätter finns.

Källor

- Aho, S. & Laine, K. 1997. Minä ja muut: kasvaminen sosiaalisena vuorovaikutukseen. Helsingfors: Otava.
- Alsaker, F. 1993. Bully/victim problems in day-care centers: Measurement issues and associations with children's psychosocial health.
- Alsaker, F. & Valkanover, S. 2000. Das Plagen im Kindergarten. Formen und Präventionsmöglichkeiten. [Victimization in kindergarten-forms and prevention]. Final Report. Institut für Psychologie, Universität Bern.
- Alsaker, F. D. & Valkanover, S. 2001. Early diagnosis and prevention of victimization in kindergarten. I J. Juvonen & S. Graham (red.) Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized. New York. Guilford Press.
- Alsaker, F. 2004. The Bernese program against victimization in kindergarten and elementary school (Be-Prox). I P.K. Smith, D. Pepler & K. Rigby (red.) Bullying in schools: How successful can interventions be? Cambridge: Cambridge University Press.
- Alsaker, F. & Nägele, C. 2008. Bullying in kindergarten and prevention. I D. Pepler & W. Craig 2008. Understanding and addressing bullying: an international perspective.
- Barán, N., Järvinen, M., & Svahnström, M. 1978. Mobbning i barnträdgårdar. Åbo Akademi. Psykologiska institutionen. Pro gradu-arbete.
- Björk, G. 1999. Mobbning – en fråga om makt? Lund: Studentlitteratur.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, M.J. & Kaukiainen, A. 1992. Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.
- Björkqvist, K. 1996. Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*, 30, 177-188.
- Crick, N. R., Casas, J. F., & Ku, H. 1999. Relational and physical forms of peer victimization in pre-school. *Developmental Psychology*, 35, 376-385.
- Cacciatore, R. 2007. Aggression portaat. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- Cassidy, J. & Asher, S. 1992. Loneliness and peer relations in young children. *Child Development*. Vol 63.
- Coie, J. & Koepl, G. 1990. Adapting intervention to the problems of aggressive and disruptive rejected children. I R. Asher, & J. Coie (red.) Peer rejection in childhood. Cambridge: Cambridge University Press
- Dönsberg, L. & Granström, C. 1982. Mobbning bland 3–6-åriga daghemsbarn. Åbo Akademi. Psykologiska institutionen. Pro gradu-arbete.
- Eriksson, B., Lindberg, O., Flygare, E., & Daneback, K. 2002. Skolan – en arena för mobbning – en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan. Stockholm: Skolverket.
- Fors, Z. 1993. Obalans i makt. Fallstudier av barnmobbning. Göteborgs universitet, institutionen för psykologi. Göteborg.
- Gillies-Rezo, S. & Bosacki, S. 2003. Invisible Bruises: kindergartners' perceptions of bullying. Tillgänglig på webben. <International Journal of Children's Spirituality> Vol 8, 163 – 177.
- Hallberg, L. R-M. & Strandmark, M. 2004. Vuxenmobbning i människovårdande yrken. Lund: Studentlitteratur.
- Hamarus, P. 2006. Koulukiusaaminen ilmiönä: yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2006.
- Hamarus, P. 2008. Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise. Helsingfors: Kirjapaja.
- Harjunkoski, S-M. & Harjunkoski, R. 1994. Kiusanhenki lapsen kengissä: koulukiusaaminen – haaste kasvattajalle. Helsingfors: Kirjapaja.
- Hay, D. 1994. Prosocial development. *Journal Child Psychol Psychiatry*, 35.
- Harrist, A., Zaia, A., Bates, J., Dodge, K. & Pettit, G. 1997. Subtypes of social withdrawal in early childhood. *Child Development* 68.
- Heinemann, P-P. 1972. Mobbning. Gruppväld bland barn och vuxna. Stockholm: Natur och Kultur.
- Henkel, K. 2009. En jämställd förskola teori och praktik. Fjärde upplagan. Falun: Scandbook AB.
- Heinämäki, L. 2009. Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa. Kommentarinlägg. Expertmöte. Social- och hälsovårdsministeriet. 22.10.2009 Helsingfors.
- Helenius, A. 1993. Leikin kehitys varhaislapsuudessa. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hodges, E., Boivin, M., Bukowski, W. & Vitaro, F. 1999. The power of friendship. Protection against an escalating cycle of peer victimization. *Developmental Psychology*.
- Humphrey, G. & Crisp, B. 2008. Bullying affects us too: Parental responses to bullying at kindergarten. *Australian Journal of Early Childhood*, 33, 45-49.
- Höistad, G. 2005. Mobbning och människovärde. Om förtryck, utanförskap och vad vi kan göra. 3 reviderade upplagan. Solna: Ekelunds.

- Johansson, E. 2001. *Små barns etik*. Stockholm: Liber.
- Jonsdottir, F. 2007. *Barns kamratrelationer i förskolan. Samhörighet tillhörighet, vänskap och utanförskap*. Malmö Studies in Educational Sciences No. 35
- Junttila, N. 2000. *Yksinäisyys varhaislapsuudessa*. Turun yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu-avhandling.
- Kaskela, M. & Kekkonen, M. 2006. *Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta. Opas varhaiskasvatuksen kehittämiseen*. Helsingfors: Stakes.
- Kochenderfer, B. & Ladd, G. 1997. *Victimised children's responses to peers aggression: behaviours associated with reduced versus continued victimization*. *Developmental Psychopathology*, 9, 59-73.
- Kochenderfer, B. & Ladd, G. 1999. *Friendship quality as a predictor of young children's early school adjustment*. *Child development*.
- Kontu, E. 2001. *Vuorovaikutuksesta leikkiin ja leikistä draamaan- "Lähdetään yhdessä tähdenlenolle."* I P. Pihlaja & E. Kontu (red.) 2001. *Työkaluja päivähoiton erityiskasvatukseen*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:14.
- Koppinen, M-L., Lyytinen, P. & Rasku-Puttonen, H. 1989. *Lapsen kieli ja vuorovaikutustaidot*. Helsingfors: Kirjayhtymä.
- Ladd, G. 1990. *Preschool and kindergarten teacher rating scale*. Unpublished scale. University of Illinois, urbana-Champaign, USA.
- Laine, K. & Neitola, M. (red.) 2002. *Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä*. Åbo: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Linke, P. 1998. *Let's stop bullying*. Australian Early Childhood Association: Australia.
- Lorenz, K. 1963. *On aggression*. London: Methuen.
- Macintyre, C. 2009. *Bullying and Young Children. Understanding the issues and tackling the problem*. MPG Books Group. UK.
- Main, N. 1999. *Children's perpetration of violence in early childhood: beyond conflict*. Paper presented at the Children and Crime: Victims and Offenders Conference. Australian Institute of Criminology, Brisbane, 17-18 June 1999.
- Monks, C., Smith, P & Swettenham, J. 2003. *Aggressors, Victims, and Defenders in Preschool: Peer, Self-, and Teacher Reports*. *Merrill-Palmer Quarterly*, Vol. 49, No.4.
- Monks, C. P. 2000. *The nature of bullying in early childhood*. Unpublished thesis presented for the degree of Doctor of Philosophy, Goldsmiths College, University of London.
- Monks, C., Ruiz, O. & Val, T. 2002. *Unjustified aggression in preschool*. *Aggressive behavior*, 28
- Neitola, M. 2009. *Lapsen sosioemotionaalista kehitystä tukevan oppimisympäristön keskeisiä piirteitä*. *Varhaiserityiskasvatuksen seminaari 3.-4.6.2009*. Helsingfors.
- Neitola, M. 2000. *Ulkopuolisena ryhmässä – torjuttu lapsi päiväkodissa*. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Pro gradu-avhandling.
- Nordhagen, R., Nielsen, A., Stigum, H. & Köhler, L. 2005. *Parental reported bullying among Nordic children: a population-based study*. *Child: Care, Health and Development*, 31, 693-701.
- Olweus, D. 1973. *Hackkycklingar och översittare. Forskning om skolmobbing*. Göteborg: Almqvist & Wiksell.
- Olweus, D. 2006. *Mobbing i skolan*. Stockholm: Liber.
- Parkhurst, J. & Hopmeyer, A. 1999. *Developmental change in the sources of loneliness in childhood and adolescence: Constructing a theoretical model*. I K. Rotenberg & S. Hymel (red.) *Loneliness in childhood and adolescence*. Cambridge University Press. New York.
- Pape, K. 2001. *Social kompetens i förskolan – att bygga broar mellan teori och praktik*. Stockholm: Liber.
- Pepler, D., Craig, W., Connolly, J. & Henderson, K. 2002. *Bullying, sexual harassment, dating violence, and substance use among adolescents*. I C. Wekerle & A.M. Wall (red.) *The violence and addiction equation: theoretical and clinical issues in substance abuse and relationship violence*. (153-168). Brunner/Mazel: Philadelphia.
- Pepler, D. & Craig, W. 2007. *Binoculars on bullying: a new solution to protect and connect children*. Saatavilla [www.muodossa: <www.voicesforchildren.ca>](http://www.muodossa.ca)
- Perren, S. 2000. *Kindergarten children involved in bullying: social behavior, peer relationships, and social status*. Doctoral dissertation, Department of Psychology, University of Berne.
- Perren, S. & Alsaker, F. 2006. *Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten*. *Journal of child Psychology and Psychiatry* 47.
- Peura, J., Pelkonen, M. & Kirves, L. 2009. *Miksi kertoisin kun ei se auta? Raportti nuorten kiusaamiskyselystä*. Helsingfors: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Pikas, A. 1987. *Irti kouluväkivallasta*. Suomentanut ruotsinkielisestä alkuteoksesta *Så bekämpar vi mobbing i skolan* E. Salminen. 1990. Imatra.

- Puzallah, M. & Wasserman, A. 1990. Children's entry behavior. I R.Asher & J. Coie (red.) Peer rejection in early childhood. Cambridge. Cambridge University Press.
- Puroila, A-M. 2002. Kohtaamisia päiväkotiarjessa: Kehysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön. Uleåborg: Oulun yliopisto.
- Pörhölä, M. 2008. Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä – miten käy kiusatun ja kiusaajan vertaisuuksille. I M. Autio, K. Eräranta & S. Myllyniemi (red.) 2008. Polarisoituva nuoruus. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 34. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämisskeskus.
- Pörhölä, M. 2009. Kiusaaminen ja vertaissuhdetaitojen kehittyminen. Expertmöte. Social- och hälsövärdministeriet 22.10.2009. Helsingfors.
- Rigby, K. 1997. Bullying in schools: and what to do about it. London: Jessica Kingsley.
- Rigby, K. 2003. Bullying among young children. A guide for teachers and carers. Australian Government Attorney-General's Department: Canberra.
- Rigby, K. & Slee, P. 1991. Bullying among behavioural school children: reported behavior and attitudes toward victims. Journal of Social Psychology, 131, 615-627.
- Rigby, K. & Slee, P. 1994. Peer victimization at school. Australian Journal of Early Childhood, vol. 19.
- Saarsalmi, O. 2008. (red.) Päivähoidon turvallisuussuunnittelu. Sosiaali- ja terveysministeriö ja Stakes.
- Salmivalli, C., Lappalainen, M. & Lagerspetz, K. 1998. Stability and change of behavior in connection bullying in schools. A two-year follow up. Aggressive behaviour 24.
- Salmivalli, C. 1999. Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. Helsingfors: Gaudeamus.
- Salmivalli, C. 2003. Koulukiusaamiseen puuttuminen: kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaisuuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sandvik, M. 2009. "Jag har hittat mig själv och barnen". Barnträdgårdslärares professionella självutveckling genom ett pedagogiskt-psykologiskt interventionsprogram. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Schulman, M. 2001. Pikkulapsi matkalla maailmaan: Pikkulapsen haavoittuvuus hänen siirtyessään päivähoidon. Psykoterapia 2001.
- Suhonen, E. 2009. Eryitystä tukea tarvitsevan taaperon sopeutuminen päiväkotiryhmään.
- Monitapaustutkimus vuorovaikutussuhteista ja niiden rakentumisesta. Helsingfors: Helsingin yliopisto.
- Sourander, A., Ronning, J., Brunstein-Klomek, A., Gyllenberg, D., Kumpulainen, K., Niemelä, S., Helenius, H., Sillanmäki, L., Ristkari, T., Tamminen, T., Moilanen, I., Piha, J. & Almqvist, F. 2009. Tillgänglig på webben <Childhood bullying behavior and later psychiatric hospital and psychopharmacologic treatment: findings from the Finnish 1981 birth cohort study>. Arch Gen Psychiatry. Sep; 66(9):1005-12.
- Talo, J. 2000. Kiusataanko jo päiväkodissa? Turun yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Pro graduavhandling.
- Tattum, D. & Herbert, G. 1992. Bullying in schools, a positive response - advice for parents, governors and staff in schools, Cardiff, Institute of Higher Education.
- Vaillancourt, T., McDougall, P., Hymel, S., Krygsman, A., Miller, J., Stiver, K. & Davis, C. 2008. Bullying: Are researchers and youth talking about the same thing? International Journal of Behavioral Development 2008; 32
- Vygotsky, L.S. 1982. Ajattelu ja kieli. Espoo: Weilin+Göös.
- Whitney, I. and Smith, P. K. 1993. A survey of the nature and extent of bullying in junior, middle and secondary schools. Educational Research 35, 1:3-25.
- Weiss, R. 1973. Loneliness. The experience of emotional and social isolation. Cambridge. MIT Press.
- Werner, N. & Grant, S. 2009. Mothers' Cognitions about Relational Aggression: Assosiations with Discipline Responses, Children's Normative Beliefs, and Peer Competence. Social Development, 18.
- Werner, N., Senich, S. & Przepyszny, K. 2006. Mothers' responses to preschoolers' relational and physical aggression. Journal of Applied Developmental Psychology, 27.
- Öhman, M. 2003. Empati genom lek och språk. Stockholm: Liber.
- Öhman, M. 2009. Hissad och dissad. Om relationsarbete i förskolan. Stockholm: Liber.
- Lagen om grundläggande utbildning 628/1998, 29§
- KiVa koulussa ei kiusata. Hämtad på <<http://www.kivakoulu.fi/content/view/14/133/lang,finnish/>> 28.10.2009
- Kouluterveyspäivät. 2008. Stakesin työpapereita 27/2008.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Stakes. Oppaita 56.

